

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

АДАМ УКУКТАРЫ БОЮНЧА 2016 – ЖЫЛГА БАЯНДАМАСЫ

КЫСКАЧА КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасы Президенттин ыйгарым укуктарын чектөөгө жана Жогорку Кеңеш (парламент) менен премьер-министрдин ролун жогорулатууга багытталган башкаруунун парламенттик формасын колдонот. Конституциялык реформа боюнча улуттук референдум, муниципалдык органдарды шайлоо менен катар, 11-декабрда өткөрүлгөн. Ага шайлоочулардын 38,84% катышып, алардын басымдуу бөлүгү (79,6%) сунуш кылынган түзөтүүлөргө өз добуштарын беришти. 2015- жылдын октябрь айында тынч шайлоо өткөрүү жолу менен парламенттин жаңы чакырылышы тандалды. Европадагы коопсуздук жана кызматташтык уюмунун (ЕККУ) өкүлдөрүн кошкон байкоочулар, шайлоодо процедуралык кемчиликтер болгонуна карабай, ал атаандаштык мүнөздө жана өлкөнүн демократиялык өнүгүшүнө көмөк берүүчү негизде болду деген тыянакка келишкен. 2011- жылы, ага чейин премьер-министр болуп турган Алмазбек Атамбаев добуштардын 63 пайызына ээ болуп, президенттик шайлоодо жеңүүчү болуп чыккан. Көз карандысыз байкоочулар, айрым кемчиликтерге карабай, шайлоону акыйкат жана атаандаштык мүнөздө өтү деп баалашты.

Жарандык бийлик кез-кезде, өзгөчө Жалал-Абад жана Ош областтарында, коопсуздук күчтөрүн натыйжалуу көзөмөлдөй албай жатты.

Билдирилген адам укуктарын сактоого байланышкан өзгөчө маанилүү көйгөйлөргө бүтүндөй сот процессинин уланышында негизги процессуалдык кепилдиктерди бузуу; жергиликтүү өкмөттүк эмес уюмдарды (ӨЭУ), активисттерди жана журналисттерди куугунтуктоо; милиция тарабынан жыныстык жана этникалык азчылыктарга кысым көрсөтүү, аларды коркутуу жана системалык түрдө опузалоо камтылган.

Абакта кармоонун талапка жооп бербеген шарттары; тартип сактоо кызматкерлери тарабынан негизсиз кармоо жана кыйноону колдонуу; ММКнын көз карандысыздыгына кысым көрсөтүү; динге сыйынуу эркиндигин чектөө; кеңири жайылган коррупция; аялдардын, майыптардын, этникалык жана диний азчылыктардын жыныстык ориентациясы же гендердик сыпаты боюнча адамдарды басмырлоо жана зомбулук көрсөтүү; балдарга ырайымсыз мамиле кылуу; кыйнап иштетүү же адамдарды сатуу; ошондой эле балдар эмгеги сыяктуу көйгөйлөр байкалган.

Коопсуздук кызматтарынын кызматкерлери жана башка органдар тарабынан кызмат абалын кыянаттык менен пайдалануу жөнүндөгү билдирүүлөргө бийликтин иликтөө жүргүзгөндүгүнө карабастан, иликтөөнүн натыйжалуу мисалдары жана адам укуктарын бузган же адамдарды сатууга катышкан деп күнөөлөнгөн кызматтагы адамдардын жоопко тартылышы сейрек учурады. Жазасыз калуу олуттуу көйгөй бойдон турат.

1- бөлүм. Төмөндөгү эркиндиктерди камтыган, инсандын кол тийбестигин урматтоо жана төмөнкүлөрдөн эркиндик:

а. Жашоодон негизсиз ажыратуу жана башка мыйзамсыз же саясий кызыкчылыктан улам киши өлтүрүүлөр

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Өкмөт же анын органдары тарабынан 2016-жылы негизсиз же мыйзамсыз киши өлтүрүүлөрдүн атайылап болгондугу жөнүндөгү билдирүүлөр жок.

Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы Кубат Оторбаев, өз мекемеси тарабынан милициянын көзөмөлү алдында кармалган үч кылмышкердин өлүмүнө иликтөө жүргүзүлгөндүгүн, 16-февралда жарыялады. 2015- жылдын октябрь айында «диний экстремизм» үчүн камалган тогуз кылмышкер пенитенциардык мекеменин үч кызматкерин өлтүрүп, абактан качып чыгышкан. Бийлик кыска убакыттын ичинде кылмышкерлердин бешөөнү кармап, алардын үчөө “жүрөк оорусунан жана башка ден соолугуна байланыштуу себептерден улам” абакка кайтып келгенден кийин көп өтпөй каза болушкан. Калган төрт качкын аларды колго түшүрүү боюнча милициялык операция мезгилинде окко учушкан. Айрым укук коргоочулар жогоруда аталган кылмышкерлердин өлүмү кыйноонун натыйжасында болгондугун белгилешкен. Кылмышкерлердин үй-бүлө мүчөлөрү каза болгондордун ден соолуктары жайында болгондугун айтышкан.

б. Жоголуулар

Саясий кызыкчылыктан улам жок болуп кетүү жөнүндө билдирүүлөр болгон эмес, бирок жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар өлкөнүн түштүк тарабында камалгандарды узак мөөнөткө тышкы дүйнө менен байланышы жок камоо учурларынын мурдагыдай эле бар экендигин көрсөтүшкөн.

в. Кыйноо жана жазалоонун башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз, абройду кемсинтүүчү

Мыйзам кыйноого жана жазалоонун башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз, абройду кемсинтүүчү мамиле жасоого же жазалоого тыюу салат. Мурунку жылдан айырмаланып бул жылы коопсуздук күчтөрүнүн кызматкерлери тарабынан кыйноолор жөнүндөгү божомолдонгон билдирүүлөр түшкөн эмес; ошентсе да милиция тарабынан ыйгарым укуктарды кыянаттык менен пайдалануу мурдагыдай эле көйгөйлүү маселе бойдон калууда. Абактарда адамгерчиликсиз, абройду кемсинтүүчү мамилелер менен коштолгон кыйноонун уланышы жөнүндө билдирүүлөр түшкөн. Акыйкатчынын кеңсесине биринчи жарым жылдыкта тастыкталбаган кыйноо учурлары жөнүндө 37 арыз берилгендигин билдирилди.

2015-жылдагыдай эле, адвокаттар, журналисттер жана адам укуктарынын сакталышын байкоо боюнча уюмдар, анын ичинде «Голос свободы», «Бир Дүйнө» жана «Хьюман райтс уотч» (ХРУ) эл аралык өкмөттүк эмес уюму, милиция жана башка тартип сактоочу органдар тарабынан ырайымсыз мамиле жана кыйноо колдонулган учурлар жөнүндө билдиришти. ӨЭУлар өкмөт кыйноого каршы мониторинг боюнча күчтүү органдарды түзгөндүгүн, бирок бул органдардын көз карандысыздыгы коркунуч алдында экендигин маалымдашкан.

Голос свободы кыйноолордун колдонулушу жөнүндөгү арыздарды текшерүүдө борбордук ролду ойноду жана Кыйноого каршы коалициянын, кыйноо жөнүндөгү арыздарды иликтөө үчүн Башкы прокуратура менен кызматташууну уланткан 18 ӨЭУдан турган

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

консорциумдун, негизги уюштуруучусу болду. Башкы прокуратура биринчи жарым жылдыкта кыйноо боюнча 231 арыз түшкөндүгүн билдирди.

Кыйноого каршы күрөшүү боюнча коалиция да кыйноонун колдонулгандыгы боюнча даттанууларды алган жана иликтөө иштерине көмөктөшүү үчүн аларды Башкы прокуратурага өткөрүп берген. Коалиция 2016-жылдын биринчи сегиз айында кыйноонун колдонулгандыгы жөнүндө 86 арыз түшкөндүгүн кабарлады. Кыйноого каршы күрөш боюнча коалициянын мүчөлөрүнүн айтуусунда, кыйноого катышкан деп айыпталгандарга каршы иштер өкүм чыгарууга алып келген эмес. Кыйноону колдонгондугу үчүн милиция кызматкерлери сот жообуна тартылган учурларда прокурорлор, судьялар жана айыпталуучулар процедуралар жана иштин жүрүшү боюнча макул эместиктерин билдирип жатышып, иштин каралуу мөөнөтүн создуктурушкан, бул болсо далилдердин жок болуп кетишине жана жыйынтыгында иштин жабылышына алып келген. Айрым ӨЭУлар, соттор күбөлөрдү кыйноо аркылуу алынган божомолдонгон көрсөтмөлөрдү кабыл алып келишкендиктерин белгилешет.

Айыпталуучулардын адвокаттары прокурор ишти сотко өткөргөндө эле, күнөөлүү деген өкүмдүн чыгышы дээрлик алдын ала белгилүү экендигин билдиришет. Голос Свободынын маалыматы боюнча, кыйноо жөнүндө арыздарды карап чыгуу үчүн тергөөчүлөр эки жума же андан ашык убакыт кетиришкен, бул убакытта кыйноо болгондугунун физикалык далилдери жок болуп кетет. Айыпталуучулардын адвокаттары соттук териштирүү иштеринин жүрүшүндө кыйноо боюнча көптөгөн арыздарды беришкен, бирок соттор аларды кароодон демейде баш тартышкан. Айрым учурларда, кыйноо жөнүндө арыз менен кайрылган камалгандар, билдирүүлөр боюнча, тартип сактоочу органдардын кызматкерлери тарабынан коркутуунун негизинде, өз арыздарынан баш тартышкан.

Жылдын аягына карата, Ош областтык соту милиция кызматкерлеринин кыйноого байланышкан күнөөлөрүн алып салууга каршы апелляция боюнча угууну белгилеген эмес. 2015-жылдын январь айында милиция кызматкерлерине Ош шаарынын аэропортунда 339 млн. сом (4,9 млн. АКШ долл.) уурдаган деп шектелген үч адамды, билдирүүгө ылайык, өз эркиндикке чыгуу үчүн пара берүүдөн баш тарткандыктары үчүн, кыйнаган деген айып тагылган.

Абактардагы жана камоочу жерлердеги шарттар

Абактарда кармоо шарттары абдан катаал болгон, кээде тамак-аштын жана дары - дармектин жетишпегенинен, сапатсыз медициналык тейлөөдөн, жылуулуктун жоктугунан жана зомбулук мамиледен улам жашоо үчүн коркунучтуу да болгон. Адам укуктарына байланышкан маселелер көтөрүлгөн айып тагылган мигранттар жана баш калкалоо издеген адамдарды кармоочу менчик жерлер жөнүндө же майыптар үчүн камак шарттары тууралуу эч кандай негиздүү билдирүүлөр түшкөн эмес.

Физикалык шарттар: Тергөө изоляторлору (ТИЗО) жана убактылуу кармоо жайлары өзгөчө толуп кеткен, шарттары жана жасалган мамиле абактагыга караганда катаал болгон. Бийлик негизинен жашы жете электерди чоңдордон бөлөк кармаган, бирок киши саны толуп кеткен убактылуу кармалуучу жерлерде, объектилердин жетишсиздигинен улам, балдарды чоңдор менен чогуу кармашкан. Күнөөлүү деп табылгандар өздөрүнүн

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

иштери апелляция процессинде болгон мезгилде тергөө изоляторлорунда кармалышат.

ӨЭУ өкүлдөрүнүн биринин билдиришинче, пенитенциардык мекеме кызматкерлеринин объектилерди башкарууга дарамети жана тажрыйбасы жоктугунан улам, абакты башкарууну жана тартипти сактоону, айрым учурларда, абактагы кылмыш топтору көзөмөлдөшөт билдирди. Айрым учурларда ал топтор тамак аш жана кийим сыяктуу абакка киргизилүүчү нерселерди да көзөмөлдөшкөн, абак кызматкерлери болсо муну көз жаздымда калтырышкан. ӨЭУлардын маалыматы боюнча, бийлик бул топторду жок кылууга аракеттенген да эмес, алар абдан күчтүү болгондуктан, кылмыш топторун жок кылуу башаламандыкка алып келет деп эсептешкен. Айрым эркинен ажыратылгандар абактагы тартип жана коопсуздук маселелерин чечүү иши абактагы кылмыш топтору жана камалгандардын өздөрүнө берилгендигин, бул болсо алардын арасында күч колдонууга жана коркутууга алып келгенин көрсөтүшкөн.

Башкаруу: Тергөө учурундагы абактарда камалгандарга сырттан келгендер менен жолугушууга көп учурда тыюу салынган. Эркинен ажыратылгандар абактын жетекчисине же жогору турган инстанцияларга даттануу менен кайрылуу укугуна ээ. Бир Дүйнө ӨЭУсунун маалыматы боюнча, пенитенциардык мекемелердин кызматкерлери арыздарды ыраатсыз жиберешкен жана документтештиришкен. Көптөгөн байкоочулар эркинен камалгандардын начар мамиле тууралуу расмий түрдө катталган арыздары алардын чыныгы санынын аз гана бөлүгү экенин белгилешет.

Көз карандысыз мониторинг: ӨЭУ жетекчилери пенитенциардык мекемелердин кызматкерлери ачыктык даражасын жогорулатып, байкоочуларга абактарда жана камоочу жайларда мониторинг өткөрүүгө мүмкүнчүлүк беришкендиктерин, анын ичинде Эл аралык Кызыл Крест Комитети (ЭККК) тоскоолдуксуз кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгондугун билдиришти. Бир Дүйнө жана Справедливость сыяктуу айрым ӨЭУлар, медициналык жана психологиялык жардам сыяктуу техникалык жардам берүү максатында, өз алдынча абактарга кирүү укуктарына ээ болушкан.

Кызыл Крест ким менен жолугушуусун чектөөгө байланышкан тоскоолдуктарга кабылган эмес. Алардын келиши тууралуу алдын-ала кулактандырылбаса да, алар камалгандар менен жеке тартипте жолугушуп, алардын кармоо шарттарына байланышкан маселелер боюнча ачык айтылган жоопторун ала алышкан. ЭККК өкмөт менен өз ара түшүнүшүү жөнүндөгү меморандумга ылайык иш жүргүзгөнүнө жана ишмердигине түздөн-түз уруксат берген ички мыйзамдардын жок экендигине карабай, ЭККК мамлекет тарабынан жакшы колдоого ээ болгонун билдирген.

Кыйноолорду жана ырайымсыз, адамгерчиликсиз, абройду кемсинтүүчү мамиленин жана жазанын түрлөрүнүн алдын алуу боюнча улуттук борбор камакта кармоочу жайларды көзөмөлдө алуучу ыйгарым укуктуу көз карандысыз жана бейтарап орган болуп эсептелет. Борбордо алдын-ала билдирүүсүз эле камакта кармоочу жайларга тоскоолдуксуз кирүү укугуна ээ болгон жана анда жети областта жайгашкан 11 мамлекеттик кызматкер эмгектенет. ӨЭУлардын өкүлдөрү Борбордун кызматкерлери прогресстин мониторингин жүргүзүшкөнүн жана эркиндикти чектеген жайлардагы айрым укук бузууларды документтештиришкенин билдиришти. Ошол эле учурда, алар жакшы иштеши үчүн, кошумча ресурстар жана штаттагы кызматкерлер менен катар, кыйноо болгон учурларды

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

аныктоо боюнча стандартташтырылган ыкма зарыл экендигин өзгөчө белгилешти.

Башкы прокуратура 2015-жылдын июль айында кыйноолордун колдонулушун иликтөө жана соттук куугунтуктоо боюнча көз карандысыз бөлүм түздү. Көз карандысыз бөлүм борбордо жайгашат, анын мындай жайгашуусу кыйноо болгону божомолдонгон аймактарга түздөн түз байланышпаган прокурорлорду колдонууну жеңилдетет. Байкоочулар бул тергөөчүлөргө ишти тийиштүү түрдө иликтөөгө тоскоолдук жаратуучу жергиликтүү кысымдарга аз дуушар болуга шарт түзөт деп эсептешет.

г. Негизсиз камакка алуу же кармалуу

Негизсиз камакка алууга мыйзам тыюу салганы менен, андай учурлар иш жүзүндө кездешет. Оштогу укук коргоочу уюмдар тыюу салынган диний уюмдарга катышы бар деп шектелген жана “диний экстремисттик ишмердиктерди” жүргүзгөндүгү үчүн этникалык өзбектердин мыйзамсыз камалгандыгы жөнүндө билдиришти. Өздүгүн аныктоочу тийиштүү документтердин жоктугунан улам камакка алуу кадимки көрүнүш болуп калган. Милиция кызматкерлери жалган жалаа менен адамдарды кармап, бошотуу үчүн пара талап кылган көп учурлар жөнүндө адвокаттар билдиришти.

Милициянын жана коопсуздук органдарынын ролу

Жалпы жана жергиликтүү мүнөздөгү кылмыштарды иликтөө Ички иштер министрлигинин компетенциясына таандык, ал эми мамлекеттик деңгээлдеги кылмыштар Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитетинин (УКМК) көзөмөлүндө. УКМК, мындан тышкары, президенттин коопсуздук кызматын көзөмөлдөйт. Башкы прокуратура жергиликтүү, ошондой эле мамлекеттик деңгээлдеги кылмыштарды иликтөөнү жүзөгө ашырат.

Жергиликтүү, ошондой эле эл аралык байкоочулар тартип сактоочу органдарынын кызматкерлери, өзгөчө өлкөнүн түштүгүндө, кеңири таралган негизсиз камакка алуу, зомбулук мамиле жасоо жана опузалоо менен алектенишээрин билдиришти. Бийлик Ички иштер министрлигинин бир нече кызматкерин коррупция же ыйгарым укуктарын кыянаттык менен пайдалангандыктары үчүн кызматтан бошотту же кылмыш жоопкерчилигине тартты.

ӨЭУлар жана башка укуктук байкоочулар милицияда жана башка өкмөттүк кызматтарда этникалык азчылыктардын өкүлдөрүнүн аз экенин белгилеп келишет. Расмий түрдө этникалык азчылыктар (кыргыз улутунан башкалар) милиция кызматкерлеринин жалпы санынын божомолдуу түрдө 4,7 пайызын түзөт. БУУнун статистикасына таянсак, этникалык азчылыктар божомол менен калктын 27 пайызын түзөт.

Камакка алуу процедуралары жана кармалган адамдарга мамиле жасоо

Кылмыш-процессуалдык кодексине ылайык, соттор гана тинтүүгө жана кармоого ордер берүү укугуна ээ. Прокурорлорго кылмышты далилдөө жана судьяга айыпталуучу сот болоорго чейин кармалып туруусу керектигин негиздөө жоопкерчилиги жүктөлгөнүнө карабай, активисттер ордери жок кармоолор жөнүндө билдиришти. ӨЭУлар милиция пара алса болот деп божомолдогон аярлуу жарандарды мээлей тургандыгын белгилешкен.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Милиция кызматкерлери өздөрү адабияттарды этникалык өзбектердин үйлөрүнө таштап, анан тыюу салынган диний материалдарды сактагандыгы үчүн аларды кармаган учурлар жөнүндө да байкоочулар билдиришкен. Бийлик адамды ага айып тагылганга чейин 48-72 саат бою мыйзамдык негизде кармай алат; бийлик жалпысынан бул чектөөнү сактайт. Тергөөчүлөр 12 саат ичинде адамдын кармалгандыгы жөнүндө анын үй-бүлөсүнө билдирүүсүн мыйзам талап кылат, ошентсе да бул жобо дайыма эле колдонула бербейт. Кармалган адамга расмий түрдө айып тагылгандан кийин соттор, өзүлөрүнүн чечими менен, шектелген адамды бир жылга чейин кармай алышат, андан кийин алар мыйзам боюнча аны бошотууга тийиш. Учурда сотко келүү кепилдиги менен убактылуу бошотуу системасы иштейт, бирок бул системага башка мыйзамдык альтернатива жок.

Кылмыш жасады деп камакка алынган же айыпталгандар мамлекеттин эсебинен адвокаттык коргоону пайдаланууга укуктуу. Мыйзам боюнча айыпталуучу кармалгандан же камакка алынгандан кийин дароо эле адвокатынан консультация алууга укугу бар, бирок көпчүлүк учурларда алардын биринчи жолугушуусу сотто гана болуп келет. Мурдагы жылдардай эле, укук коргоочу топтор мындай практикаларга тыюу салган мыйзамдарга карабастан, бийлик жашы жете элек балдардын адвокат менен жолугушуусуна жол бербей, алардын ата-энелерине билдирүү жибербей, ата-энелери же адвокаттары жок эле суракка алган учурлар болгондугун белгилешкен.

Айыпталуучулардын белгилүү категориялары үчүн үй камагын колдонууга мыйзам жол берет. Олуттуу кылмышка шектелгендерди куугунтукка албай, жеңил кылмышка шектелген адамдарды кармап, тартип сактоо органдарынын кызматкерлери мыйзамды тандап колдонгондугу билдирүүлөрдө көрсөтүлгөн.

Негизсиз камакка алуу: Мурунку жылдардай эле, ӨЭУ жана мониторинг өткөргөн уюмдар, анын ичинде Голос Свободы, Бир Дүйнө, ХРУ, Адилеттик, БУУнун Адам укуктары боюнча жогорку комиссарынын башкармалыгы (АУЖКБ) негизсиз камакка алуу боюнча даттанууларды катташкан. Мындай учурлардын көпчүлүгү билдирилбегендиктен, алардын так санын аныктоо мүмкүн эмес экендигин байкоочулардын басымдуу бөлүгү ырасташат. ӨЭУлардын билдирүүлөрүнө таянсак, өлкөнүн түштүгүндө экстремисттик диний топторго катышы бар шектелген адамдарды – негизинен этникалык өзбектерди - камакка алуу жана кысым көрсөтүү уланып келет.

Тыюу салынган экстремисттик «Хизб ут-Тахрир» тобуна катышкан адамдарды камакка алуу жөнүндө билдирүүлөр болгон, бул тенденция 2014-жылдан тартып күчөй баштаган. Ошентсе да, Бир Дүйнөнүн айтуусу боюнча, айрым камакка алуулар тартип сактоо органдарынын системасындагы коррупцияга байланышкан. Милиция тинтүүгө ордер бар деп жалган айтып үйлөргө кирип барган. Милиция үйлөргө кирип, Хизб ут-Тахрирге үгүттөгөн басылма материалдарды таштап, боштондукка чыгуу үчүн пара алуу үмүтү менен шектелгендерди кармап кетишкени тууралуу арыздар түшкөн. Диний экстремисттик ишмердик үчүн 2015-жылдын октябрь айында Кара-Суу райондук соту тарабынан соттолгон Раход Камаловдун камалышына байланыштуу 2015-жылдын февраль айында Жогорку Сотко берилген апелляция боюнча эч кандай маалымат болгон эмес.

Сотко чейинки кармоо: Кылмыш кодексине ылайык, бийлик расмий тергөө мезгилинде шектелген адамды тергөө изоляторунда (ТИЗО) кармай алат. Тергөөнүн уланышына

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жалпы юридикалык чектөө 60 күндү түзөт. Татаал юридикалык процедуралар, адвокатка жолугуунун кыйындыгы жана иликтөө үчүн чектелген мүмкүнчүлүктөр айыпталуучулар алдын ала камоо жайларында 60 күндүк чектен ашыкча, айрымдары болсо мыйзамдык негизде, бир жылга чейин ТИЗОдо кармалышкан.

Кармалган адамдын камакка алынгандыгынын мыйзамдуулугун сотто териштирүү мүмкүнчүлүгү: Кыргыз Республикасынын Кылмыш-процессуалдык кодексине (КПК) ылайык, адам каалаган убакытта өзүнүн кармалгандыгынын мыйзамдуулугун сотто териштире алат. Мыйзамсыз кармалгандыгы жөнүндөгү соттун чечими боюнча жабыр тарткан адамдарга жана алардын мураскерлерине реституция өндүрүүгө КПК жол берет. Мындай учурлар абдан сейрек кездешет.

д. Адилеттүү соттук териштирүүдөн баш тартуу

Мыйзамда көз карандысыз сот системасы каралган, ошентсе да судьяларга сырттан таасир этүү, алардын коррупцияга аралашкан учурлары жана соттук териштирүүнүн жыйынтыктары алдын ала белгилүү болуп туулган учурлар кездешет. Көптөгөн булактар, анын ичинде ӨЭУ, адвокаттар, өкмөттүк чиновниктер жана жеке жарандар, соттор өз чечимдери үчүн пара алгандыктарын бекемдешти. Көптөгөн адвокаттар соттор арасында пара алуу кадыресе көрүнүшкө айлангандыгын да белгилешет. Бийлик негизинен соттун токтомдорун аткарат.

Көптөгөн ӨЭУлар адилеттүү соттук териштирүүгө болгон укуктун бузулушунун, анын ичинде кылмышты моюнга алууга мажбурлоо, кыйноолорду колдонуу, адвокатка жолуктурбай коюу, күнөөлүү экенин далилдеген жетишерлик ишеничтүү көрсөтмөлөрдүн жоктугуна же ак экенин тастыктаган далилдерге карабай соттоо кеңири тараганын көрсөтүшкөн. Эл аралык байкоочулар айыпталуучуларга жана алардын адвокаттарына карай сот залында же андан тышкары опузалоолор жана зомбулук актылары, о.э., жапа чеккен тараптын туугандарынын жана досторунун судьяларды коркутуу учурлары жөнүндө билдиришкен.

Президент соттордун коопсуздугун күчөтүү максатында сот аткаруучулары жөнүндөгү мыйзам долбоорлоруна 8-августта кол койгон.

Азимжон Аскарлов, 2010- жылы Базар-Коргон районунда жети шериги менен милиция кызматкерин өлтүргөн деп табылган, укук коргоочу этникалык өзбек, жылдын аягына карата камакта калтырылган. Анын адвокаттары өкмөт көрсөтмөлөрдү жашырып, күбөлөрдү коркутуп, кыйноо актыларын жасоо менен Аскарловдун адилеттүү соттук териштирүүгө болгон укугун бузгандыгын кабарлашып, 2012-жылы БУУнун Адам укуктары боюнча комитетине расмий арыз же “билдирүү” жолдошкон.

Комитет 21-апрелде Аскарлов негизсиз камалып, адам чыдагыс шарттарда кармалганын, кыйноолорго жана ырайымсыз мамилелерге кабылганын, тийиштүү түрдө коргонууга даярдана албагандыгын жарыя кылды. Комитет өкмөттү Аскарловго тагылган күнөөнү жокко чыгарууга, аны тез арада бошотууга жана, зарыл болсо, жаңы соттук териштирүүнү дайындоону сунуштады. Комитеттин тыянактарына ылайык, Жогорку Сот Аскарловдун ишин кайрадан кароо үчүн 11- июлда жыйын өткөрдү.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Өкмөт иштин каралышына дипломаттарды, журналисттерди, эл аралык уюмдардын жана укук коргоо уюмдарынын өкүлдөрүн чакырды. Жогорку Сот 12-июлда Аскарловду өмүр бою эркинен ажыратуу жөнүндө өкүмдү жокко чыгарды жана ишти кошумча карап чыгуу үчүн Чүй райондук сотуна жиберди. 4-октябрда Чүй райондук соту көрсөтмө берүү үчүн бир нече күбөлөрдү чакыруу менен, Аскарловдун ишин кайрадан карап чыгууга киришти. Аскарлов бул процесстер учурунда соттун жүрүшүнө активдүү катышты.

2013-жылы Мамлекеттик жаза аткаруу кызматы (МЖАК) Аскарловго жылына алты жолу гана жакындары менен жолугууга уруксат берилерин жарыялады. Бир Дүйнө ӨЭУсунун жетекчилери Аскарловго утуру барып тураары жөнүндө билдиришти. Мындай мүмкүнчүлүк жергиликтүү ӨЭУларга абактагыларга медициналык, психологиялык жана башка колдоо көрсөтүүгө катышкандыгы үчүн, жалпы тартиптен сырткары, берилет. Аскарлов менен көрүшкөн адамдар анын физикалык абалы начарлап бара жаткандыгын билдиришти. Аскарловдун мамлекеттик дарыгер тарабынан медициналык кароодон өтүүдөн баш тарткандыгынан улам, бийлик анын башка дарыгерлердин кароосунан өтүшүнө тыюу салган.

Соттук териштирүү процедуралары

Айыпталуучулардын укуктары мыйзамда көрсөтүлгөнүнө карабай, сот системасынын адаттары жана практикасы, конституциялык айыпсыздык презумпциясына көпчүлүк учурда карама-каршы келет, ал эми сотко чейинки териштирүү күнөөнү аныктоо үчүн жетишерлик далилдерди топтоого багытталган. Мыйзам соттордон ага коюлган күнөөлөр жөнүндө айыпталуучуга тез арада жана толук маалымдоону, зарыл болсо аны котормочу менен камсыздоону талап кылат. Сот отурумдары мамлекеттик – кыргыз же расмий – орус тилдеринде жүргүзүлөт. Процесстердин басымдуу бөлүгүндө, сот отурумунун процедурасы айыпталуучунун темир тор артында отурушун талап кылат. Соттук системада эки ирет куугунтуктоодон коргоо жок.

Күнөөсүн аныктоого далилдер жетиштүү болбосо, судьялар дайыма ишти тергөөчүлөргө кайтарышканы тууралуу адвокаттар арызданышкан. Бул мезгил аралыгында айыпталуучулар камакта кала беришкен. Адвокаттардын сөзү боюнча, судьялар, күнөөлүү экендигине далилдердин канчалык аз экендигине карабай, айыпталуучуларга шарттуу камоо тууралуу өкүм чыгарышкан.

Соттук териштирүү, эгер мамлекеттик сырларга же айыпталуучунун жеке жашоосунун кол тийбестигине байланышпаса, эрежеге ылайык, коомчулук үчүн ачык болгон, ал эми соттор жадагалса жабык соттук териштирүүлөрдө да өкүмдү элге жарыялашкан. Мамлекеттик айыптоочулар кылмыш ишин сотко өткөрүп беришет, ал эми соттор аларды териштиришет. Кылмыш иши бир судья тарабынан, ал эми апелляциялык иштер үч судьядан турган коллегия тарабынан каралат. Судьялар жаза аныктоого жана чечим чыгарууга толук укуктуу.

Мыйзам соттук териштирүү учурунда адвокат менен анын кардары ортосунда чектелбеген жолугушууларга жол берет, ошентсе да бийлик дайыма эле айыпталуучу менен адвокаттын жолугушуусуна уруксат бере бербейт. Өкмөт колунда жок айыпталуучуларды мамлекеттин

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

эсебинен адвокат менен камсыздайт, ал эми айыпталуучулар адвокаттан баш тартып, өздөрүн өзүн өзү коргой алышат. ХРУ, жергиликтүү ӨЭУлар жана адвокаттар мамлекет тарабынан камсыздалган адвокаттардын айрымдары прокурор менен бир тарап болуп, тийиштүү деңгээлде өз кардарларын коргобой тургандыктарын билдиришти. Көптөгөн байкоочулар, өзгөчө өлкөнүн түштүгүндөгү, мындай адвокаттарды “чөнтөк адвокаты” деп аташкан, анткени алар жыйынтыгында кардарларынын биротоло бошонуусу үчүн, милиция кызматкерлерине жана судьяларга пара берүүгө жардам көрсөтүшкөн. Эл аралык байкоочулар борборго караганда, айыл жергесинде сотто коргоонун сапаты бир топ начар экендигин билдиришти. Экстремизмге байланышкан кылмышка айыпталуучуларга, көпчүлүк учурларда, милиция менен тыгыз байланышта болбогон адвокатты табуу кыйынга турган.

Мыйзам соттук териштирүүгө чейин айыпталуучуларга жана алардын адвокаттарына бардык сот процесстерине катышууга, күбөлөрдү суракка алууга, далилдерди көрсөтүүгө, күбөлөрдү чакырып, көрсөтмөлөрүн алууга уруксат берет, ошентсе да соттор дайыма эле бул талаптарды аткарган эмес. Күбөлөргө демейде көрсөтмөнү сотко келип берүү талабы коюлат. Айрым шарттарда соттор аудио- же видео жазуулардын жардамы менен көрсөтмө берүүгө уруксат беришкен. Айыпталуучулар менен адвокаттар мыйзам боюнча чектелбеген жолугушуу учурларында, көзмө-көз эркин пикир алышууга укуктуу. Айыпталуучулар менен прокурорлор соттун чечимине даттануу укугуна ээ. Апелляциялык сот төмөн турган соттун айыпталуучуга чыгарган өкүмүн күчөтө алат.

Саясий себептер боюнча эркинен ажыратылгандар жана саясий камакка алынгандар

Соттор оппозициялык партиялардын мүчөлөрүн жана этникалык өзбектерди зомбулукка байланышкан саясий себептер боюнча аракеттери үчүн соттоду. Алардын зомбулукка байланышы жана соттук териштирүү менен апелляциянын адилеттиги тууралуу суроолор бар болгондуктан, айрым байкоочулар аларды саясий себептер боюнча камакка алынгандар деп эсептешет.

Жарандык – укуктук процедуралар жана соттук коргоо каражаттары

Конституция менен мыйзамдарда жарандык иштер боюнча көз карандысыз жана калыс сот системасы каралган. Жарандар кылмыш иштериндей эле, жарандык соттук система да сырттан, анын ичинде өкмөттүн таасирине кабылган деп эсептешет. Жергиликтүү соттор жарандык, кылмыш, экономикалык, административдик жана башка иштерди карашат. Жогорку сот эң башкы соттук орган болуп эсептелет. Конституциянын 41- беренеси эл аралык келишимдерге ылайык эл аралык укук коргоо органдарына кайрылуу жана бузулган укуктарын жана эркиндигин коргоого умтулуу укугуна жарандарга кепилдик берет. Эгер бул органдар адам укуктарынын жана эркиндиктеринин бузулгандыгын бекемдесе, Конституция өкмөттү аларды калыбына келтирүүгө жана /же келтирилген зыянды компенсациялоо үчүн чараларды көрүүгө милдеттендирет.

е. Жеке жана үй-бүлөлүк жашоого негизсиз кийлигишүүдөн, үй-жайдын же кат алышуунун кол тийбестигинин бузулушу

Мыйзам телефон аркылуу сүйлөшүүлөрдү угуу, үйлөрдү тинтүү, кат алышууну текшерүү

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жана ушул сыяктуу аракеттер, анын ичинде улуттук коопсуздукка байланышкан иштер үчүн, башкы прокуратурадан санкциянын болушун талап кылат. Мыйзамга ылайык, коопсуздук органдары кылмышка каршы күрөшүү үчүн жана соттун чечими менен гана электрондук билдирүүлөрдү угууну колдонууга тийиш. Он бир өкмөттүк мекеме жарандардын телефондук жана интернет байланыштарына мониторинг жасоо боюнча мыйзамдык ыйгарым укуктарга ээ.

ӨЭУлардын биринин билдирүүсү боюнча, 25-майда соттун 20 кызматкери Жалал-Абад областынын Базар-Коргон районунда жашаган укук коргоочу Азимжон Аскараровдун аялы, Хадича Аскарарованын үйүнө келишкен. Сот аткаруучу Аскараровдун адвокаттарынын бирине мүлкүн жана үйүн конфискацияга даярдоо тартибинде инвентаризациялоо жүргүзүү иши сот тарабынан тапшырылгандыгын билдирген. Аскарарованын айтуусу боюнча, сот кызматкерлери соттун ордерин көрсөтпөстөн мүлктү карап чыгышкан.

Коргонуу жана куралдуу күчтөр жөнүндөгү мыйзам мамлекеттик коопсуздукту камсыздоо максатында аскерлерге жеке менчикти конфискациялоого уруксат берет.

2-бөлүм. Жарандык эркиндиктерди, анын ичинде төмөнкүлөрдү, сактоо:

а. Сөз жана басма сөз эркиндиги

Сөз жана басма сөз эркиндиги мыйзам тарабынан каралган жана жарандар бул укуктарды жалпысынан эркин ишке ашыра алышат. Ошентсе да, өздүк цензура кеңири жайылган жана айрым журналисттер сезимтал темалар боюнча журналисттердин өз пикирлерин этияттап билдирүүсүнө умтулган редакторлор жана саясий ишмерлер тарабынан кысым көрсөтүүлөр тууралуу билдиришкен.

Сөз жана ой билдирүү эркиндиги: Мурунку жылдардай эле, айрым журналисттер улуттар аралык мамилелер, “диний экстремизм” же улутчулдуктун өсүшү сыяктуу кылдаттыкты талап кылган темаларды чагылдырууга байланышкан опузалар жөнүндө айтышкан. Бул тенденция өзбек тилдүү ММКларда өзгөчө байкалат. Башка журналисттер мамлекеттик аткаминерлер жөнүндө сын макалалар үчүн опузалоону сезишкендиктерин билдиришкен. Айрым журналисттер куугунтуктан корккондугу үчүн материал даярдоодо өздүк цензуранын бар экенин моюнга алышкан.

Басма сөз эркиндиги: Акыркы жылдарда көз карандысыз ММКлардын өлкөдө эркин аракеттенишине тоскоолдук кылуу аракеттери көрүлгөн. Мамлекеттик телекөрсөтүүнүн жаңылык мазмунуна курч көзөмөл орнотулгандыгы кеңири белгиленген. Июль айында Аламүдүн райондук соту журналист Дайырбек Орунбековдун сайтына блок коюп, мурунку соттук чечимди аткарбагандыгы үчүн ага каршы соттук куугунтуктоо баштаган. Декабрь айында «Сентябрь» оппозициялык телекомпаниясы Президенттин жыл сайын өтүлүүчү пресс-конференциясын чагылдыруу үчүн аккредитациядан өтө албай калган. Телекомпанияга жеткирилген катта, Президенттик аппараттын маалымат саясаты боюнча бөлүмү бул чечимди “маалыматтын объективдүү жеткирилиши” жана алардын “сөз эркиндигин өнүктүрүүгө катышуусу” менен түшүндүргөн.

Өлкөдө жергиликтүү өнөктөштөр аркылуу чет өлкөлүк тараптардын массалык маалымат

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

каражаттарында ээлик кылуусу чакан даражада кездешкен. Окуяларды чагылдырууда жана жергиликтүү рейтингдерде орус тилдүү телекөрсөтүү үстөмдүк кылган. Өлкөдө айрым россиялык ММКлар эркин иштешкен жана өкмөт аларга ата-мекендик ММКларга жасагандай мамиле жасаган.

Зомбулук жана куугунтуктоо: Айрым журналисттер куугунтуктоого учурашкан. Дайырбек Орунбековдун сайтына июлда блок коюлгандан кийин, 11-августта активисттердин расмий эмес тобу – Сөз эркиндигин сактоо боюнча комитет – “журналисттин өмүрү, коопсуздугу жана эркиндиги коркунуч алдында турат, анткени ага белгисиз адамдардан опузалаган телефон чалуулар жана текст түрүндөгү билдирүүлөр келип жатат” деп билдиришип, Орунбековго “саясий куугунтуктоо” болуп жаткандыгын тынчсыздануу менен айтышкан.

Цензура же мазмундун чектелиши: Мурунку жылдардай эле журналисттер жана ӨЭУ жетекчилери кээ бир жаңылык агентстволору айрым саясатчылар же өкмөттүк аткаминерлер жөнүндө сын айтпоолорун өз журналисттерине табыштагандыктарын билдиришкен. Ошондой эле айрым жаңылык агенттиктерине окуяларды белгилүү бир мүнөздө чагылдыруу же көз жаздымда калтыруу жөнүндө өкмөттүк мекемелерден талап түшкөндүгүн булактар белгилешкен.

ӨЭУ жетекчилери жана массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү мамлекеттик эфирдик компаниялары өкмөттүк саясатка жана демилгелерге үгүттөөчү материалдарды жарыялоо, ӨЭУ, оппозициялык ишмерлер жана жарандык коомдун активисттери жөнүндө сын мүнөзүндөгү материалдарды иштеп чыгуу талабы менен чоң кысымга туш болуп жаткандыктары жөнүндө билдиришкен. Ошону менен катар, мамлекетке таандык бир нече ММКлар бир эле учурда ӨЭУ жетекчилерине каршы болгон дээрлик окшош материалдарды чыгарышкан.

Жалган жалааны таратуу үчүн жоопкерчилик жөнүндө мыйзам: Жалаа жабуу жазыктуу кылмыш деп эсептелбесе да, ӨЭУ жетекчилери 2014-жылы кабыл алынган жалган айыптоолор жөнүндөгү оңдоолорду “жалаа үчүн эки жолу жазалоого” барабар деп чыгышты. Журналисттер бул мыйзам ММКларды же журналисттерди банкрот кылышы мүмкүн болгон, журналисттерге жана массалык маалымат каражаттарына каршы жарандык сотторго жалаа жөнүндөгү доо арыздарды берүү мүмкүнчүлүгүн ачкандыгын белгилешти. Бирок 2015-жылдын январь айында Жогорку сот бул мыйзамдын колдонуу чөйрөсүн тарытып, массалык маалымат каражаттарында жазылган билдирүүлөргө эмес, милициялык отчетторго кирген жалган көрсөтмөлөргө каршы гана колдонулат деп чечти.

Фридом Хаус «акарат келтирүү» жана «расмий кызматтагы адамдарга акарат келтирүү» жазыктуу кылмыш болуп эсептелээрин жана бул мыйзам өлкөдөгү сөз эркиндиги менен массалык маалымат каражаттарынын өнүгүшүнө зыян келтире тургандыгын белгиледи. Медиа полиси институтунун жетекчиси анын уюму дайыма жалаа жапты деп күнөөлөнгөн журналисттерди коргоп келгендигин жана массалык маалымат каражаттарынын өкүлдөрү доо арыздардын тобокелчилигинен коркушаарын билдирди.

Интернет эркиндиги

Өкмөт жалпысынан Интернет, анын ичинде социалдык тармактарды колдонуу

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

мүмкүнчүлүгүнө уруксат берет, тийиштүү мыйзамдык ыйгарым укуктарсыз жеке онлайн-билдирүүлөрдү өкмөттүн көзөмөлдөгөнү тууралуу ишеничтүү билдирүү түшкөн эмес. Лесбиян, гей, бисексуал, транссексуал жана интерсексуал (ЛГБТИ) жамааттарынын мүчөлөрүн милиция маал-маалы менен ЛГБТИ чаттарын жана таанышуу сайттарын көзөмөлгө алып, ошондой эле акча өндүрүү үчүн ЛГБТИ сайттарынын колдонуучулары менен жолугушуу уюштурушаарын билдиришти.

Эл аралык телекоммуникация биримдигинин маалыматы боюнча, өлкөдөгү Интернетти колдонуу деңгээли 30 пайызды түздү. Интернет саясаты боюнча жарандык демилгеге ӨЭУсунун айтуусунда, Мамлекеттик байланыш агенттигине шилтеме менен, божомол менен, жылдын аягына карата 30 веб-сайтка блок коюлган. Бул сайттарды өкмөт тарабынан террористтик же экстремисттик деп эсептелген жана ошондой эле жыныстык кызматтарды жарнамалаган топтор колдонушкан. Төрт сайтка блок коюу тыюу салынган «Хизб ут-Тахрир» тобуна байланыштуу болгон.

Өлкөнүн парламенти 25-майда Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү жөнүндө мыйзамга оңдоо киргизди. Мындай оңдоо Транспорт жана коммуникация министрлигине соттун санкциясы жок эле экстремисттик жана террористтик материалдарды жайылтуучу интернет-сайттарын тосуп салууга уруксат берет. Жылдын аягына карата өкмөттүн бул мыйзамды колдонгондугу жөнүндө эч кандай билдирүү түшкөн эмес.

Академиялык эркиндик жана маданий иш-чаралар

Өкмөт академиялык эркиндикти чектөө учурлары болгон жок. Алдынкы диний билимди сунуштаган мекемелер кылдат отчеттуулук саясатына баш ийиши керек, бирок алар академиялык эркиндикти чектөө болгону тууралуу маалымат беришкен эмес.

б. Тынч жыйын уюштуруу жана биримдик түзүү эркиндиги

Мыйзам тынч жыйын уюштуруу жана биримдик түзүүгө уруксат берет, өкмөт жалпысынан бул укуктардын сакталышын камсыздады.

Жыйын уюштуруу эркиндиги

Конституцияда бул укук эске алынган, өкмөт, кээ бир учурлардан сырткары, бул укукту сактайт. Уюштуруучулар жана катышуучулар пландалган жыйындар тууралуу өкмөткө маалымдашы керек, бирок Конституция, алдын ала билдирүү жок болгон учурда да, өкмөттүн тынч жыйындарды чектешине же тыюу салышына жол бербейт. Анткени менен, бийлик органдарынын коомдук иш-чараларды токтотууну талап кылууга акысы бар, эрежелер сакталбаган учурда болсо, алар жыйынды токтотуу үчүн чара көрүүгө укуктуу.

Биримдик түзүү эркиндиги

Мыйзамда бул укук эске алынган жана өкмөт, жалпысынан, бул укукту урматтайт. ӨЭУлар, профсоюздар, саясий партиялар жана маданий биримдиктер юстиция Министрлиги тарабынан катталышы керек. ӨЭУ эң аз дегенде 3 мүчөдөн, калган уюмдар 10дон аз эмес мүчөдөн турушу керек. Юстиция Министрлиги улуттук ӨЭУларды каттодон

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

баш тарткан эмес. Мыйзам чет өлкөлөрдөн каржыланган саясий партияларга, ӨЭУларга, алардын филиалдарына жана өкүлчүлүктөрүнө саясий максаттарды көздөөгө тыюу салат.

Өкмөт экстремисттик деп эсептелген 20га жакын “динге багытталган” топко салынган тыюуну сактап калган, аларга «Аль-Каида», «Талибан», «Чыгыш Туркестандын Ислам Кыймылы», «Күрд элдеринин конгресси», «Чыгыш Туркестанды боштондуруу уюму», «Хизб ут-Тахрир» (ХТ), «Ислам жихадынын бирикмеси», «Туркестандын Ислам партиясы», «Биригүү чиркөөсү» (Мун Сан Мен), «Такфиржихадист», «Жаиш ал-Махди», «Жунд аль-Халифа», «Ансаруллаат-Такфирвай-Хижра», «Акромия», «Даэш», «Жабхат ан Нусра», «Катибат аль-Имат аль-Бухари», «Жаннат ошиклари» жана «Жамаат ал-Таухид вал Жихад» кирет. Бийлик ошондой эле Саид Бурятский аты менен белгилүү болгон А. А. Тихомировго байланыштуу бардык материалдарга жана иш-чараларга тыюу салган.

Юстиция Министрлиги 8- августта Кыргызстанда тыюу салынган экстремисттик материалдардын тизмесин жарыялады.

2015-жылдагыдай эле көптөгөн укук коргоочулар Хизб ут-Тахрирдин адабиятын сактоодо жана таратууда шектелгендерди сот куугунтугуна жана камакка алуу уланып жаткандыгын билдиришкен (1.д. бөлүмү). Хизб ут-Тахрирдин мүчөсү деп шектелгендерди камакка алуу көбүнчө Кыргызстандын түштүгүндө жүргүзүлгөн жана этникалык өзбектерге байланыштуу болгон. Өкмөт камакка алынгандардын көпчүлүгүн тыюу салынган диний материалдарды сактоодо айыптаган. Кээ бир учурларда ӨЭУлар Хизб ут-Тахрир адабиятын, камакка алынгандырды бул уюмга мүчө болгондугун тастыктоо үчүн, милиция өзү таштаган деген билдирүү жасашкан.

в. Дин тутуу эркиндиги

Дин тутуу эркиндиги жөнүндөгү АКШнын Мамлекеттик департаментинин отчетун www.state.gov/religiousfreedomreport/ сайтынан көрө аласыз.

г. Орун которуу эркиндиги, көчүрүлгөн адамдар, качкындарды жана жарандыгы жокторду коргоо

Мыйзам жарандарга мамлекеттин ичинде орун которууга, чет өлкөлөргө чыгууга, репатриацияга жана эмиграцияга кетүүгө укук берет, өкмөт, жалпысынан, бул укуктарды сактайт. Ички миграция жөнүндө мыйзам боюнча орун которуу эркиндиги берилет. Өкмөт, жалпысынан, бул укуктарды урматтап, жарандар мамлекет ичинде эркин орун которо алышкан. Кээ бир саясий документтер ички миграцияны, орун которууну жана чет өлкөгө чыгууну чектейт. Өкмөт качкындарды, баш калкалоо издегендерди, жарандыгы жокторду жана башка жардамга муктаж адамдарды коргоо жана аларга жардамдашуу үчүн Бириккен Улуттар Уюмунун Качкындар боюнча жогорку комиссарынын башкармалыгы жана башка уюмдар менен кызматташып келет. Президент Атамбаев 4- августта “Терроризмге жана экстримизмге каршы күрөшүү жөнүндө” мыйзамына түзтүүлөргө кол койду. Ал түзтүүлөргө ылайык, террористтик жана экстремисттик аракеттери үчүн жазаланган бардык адамдар Кыргызстан жарандыгын жоготушат.

Чет өлкөгө чыгуу: «Миграция жөнүндө» мыйзам боюнча мамлекеттик сыр деп

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

классификацияланган маалыматка жетүү мүмкүндүгү бар же болгон инсандардын бардыгынын ал маалымат сыр болбой калганга чейин чет өлкөгө чыгуусуна тыюу салынат.

Ички көчүрүлгөн адамдар

БУУ КЖКБ сентябрь айына карата мамлекетте ички көчүрүлгөн адамдар жок болгондугун билдирди.

Качкындарды коргоо

БУУ КЖКБ сентябрь айында мамлекетте 339 качкын жашагандыгын билдирди. Мандаттык жана уставдык качкындардын арасында Ооганстандан 237, Сириядан 60, Өзбекстандан 24, Украинадан 13 жана башка өлкөлөрдөн 5 качкын катталган. Өзбекстандын өкмөтү тарабынан куугунтуктоодон коркуп, качкын статусун алууну каалаган өзбек качкындары тууралуу билдирүүлөр келип жатты. 2015- жылы алардын кээ бирлери мамлекеттик миграциялык органдардан качкын статусун алып, өлкөдө мыйзамдуу негизде кала алышкан.

Баш калкалоо алуу мүмкүндүгү: Мыйзам боюнча муктаж болгондор качкын статусун жана баш калкалоо ала алышат, өкмөт болсо качкындарды коргоо системасын түзгөн. Качкындар жөнүндө мыйзам өз өлкөсүнөн чыккан убагында качкын деп эсептелбеген адамдарга да таасир эткен басмырлоосуз мамиле кылуу тууралуу жоболорду камтыйт жана статус маселеси сот тарабынан чечилгенге чейин документтердин жарактуулук мөөнөтүн узартат.

2015 жылдын аягына карата КЖКБ тарабынан 208 баш калкалоо издеген адам катталган. Эмгек, миграция жана жаштар министирлиги 166 баш калкалоо издегендерди каттады, алардын 84 Ооганстандан, 4 Сириядан, 44 Өзбекстандан, 17 Украинадан, 4 Туркмөнстандан жана бир нечеси Ирандан, Пакистандан жана Египеттен. Калган 42 качкын жылдын аягында мамлекеттик каттоону күтүп жатышкан.

Ишке орношуу: БУУ мандатына ээ болгон бирок мамлекетте расмий статусу жок качкындардын жумушка орношууга мыйзамдуу уруксаты жок. Ошондуктан, аларды жумуш берүүчүлөр эксплуатациялашкан, аларга төмөн айлык акы төлөшкөн, эмгек жөнүндө жоболорду сакташпаган жана жеңилдиктерди беришкен эмес. Алар өкмөткө даттана алышпаган. Мамлекетте расмий качкын статусу бар качкындар жумушка орношууга мыйзамдуу укукка ээ.

Негизги кызматтарды алуу мүмкүндүгү: Качкындар жана БУУ мандатына ылайык баш калкалоо издегендер мамлекет тарабынан каржыланган коомдук жеңилдиктерди алууга укугу жок. Мамлекетте расмий качкын статусу бар качкындар негизги кызматтарды ала алышат.

Жарандыгы жок адамдар

БУУ КЖКБ өкүлдөрү мамлекеттеги жарандыгы жок адамдар бир нече категорияга бөлүнөөрүн билдиришкен. 2015- жылдын октябрь айындагы абал боюнча, Кыргызстанда

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

божомол менен Кыргызстандын жараны менен баш кошкон бирок Кыргызстандын жарандыгын ала алышпаган 5700 өзбек аял жашап жатышат (көбүнүн өзбек паспортунун мөөнөтү бүтүп калганы алардын кыргыз жарандыгын алуусун татаалданды). Башка категорияларга лөлүлөр, эскирген советтик паспорттун ээлери, Орусиянын жараны болууну көздөгөн жана бул үчүн Кыргыз жарандыгынан баш тарткан мигранттардын балдары кирет. Өкмөт сотто эксплуатациялык эмгек шарттарына каршы укуктарын коргоого дарамети жетпеген жарандыгы жок адамдарга социалдык жөлөкпул жана иштөөгө расмий уруксат берүүдөн баш тарткан. БУУ КЖКБнын изилдөөсү 1- августка карата өлкөдө жарандыгы жана документтери жок 11 766 адам жашаарын көрсөттү. Алардын саны 2015- жылда 10 286 болгон. Мамлекеттик каттоо кызматы жарандыгы жок адамдардын маалымат базасын ага кайрылгандарга гана негиздеп жүргүзгөн.

БУУ КЖКБ каттаган жарандыгы жок адамдардын 109 де-юре жарандыгы жок, 1600 де-факто жарандыгы жок, 122 жарансыздыкка учуроо коркунучу алдында тургандар болушкан. Акыркы категорияга БУУ КЖКБ тарабынан жарандыгы такталбагандар деп аныктама берилген, алардын көпчүлүгү туулгандыгы жөнүндөгү күбөлүгү жок, эскирип калган советтик паспорт ээлери.

3-бөлүм. Саясий процеске катышуу эркиндиги

Конституция жарандарга жалпы жана бирдей шайлоо укуктарынын негизинде жабык добуш берүү жолу менен өткөрүлүүчү эркин жана адилеттүү мезгилдик шайлоолор аркылуу өзүнүн өкмөтүн шайлоо мүмкүнчүлүгүн камсыздайт.

Шайлоолор жана саясий жашоого катышуу

Жакында болуп өткөн шайлоолор: ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросунун маалыматы боюнча, 2015-жылдын октябрь айындагы парламенттик шайлоолор атаандаштык мүнөздө өтүп, шайлоочуларга кеңири тандоо мүмкүнчүлүгүн берди. Ошентсе да ЕККУ өткөрүлгөн шайлоолор процедураларды жакшыртуу жана айкындуулугун жогорулатуу зарылчылыгын көрсөттү деген тыянакка келди. 2015-жылдын аралыгында өкмөт бардык шайлоо участкаларын электрондук жабдыктар менен камсыздоо үчүн эл аралык колдоо алган. Парламент шайлоочулар тизмесине катталуу үчүн өзүнүн биометрикалык маалыматын же бармак издерин калтырган жарандарга гана добуш берүүгө уруксат бере турган мыйзам кабыл алган. Бир топ ӨЭУ жана адам укуктары чөйрөсүндөгү лидерлер биометрикалык каттоодон өтүү талабынан улам шайлоо укугунан ажырап калуу мүмкүнчүлүгү бар деп тынчсызданып жатышкандыктарын билдиришти. 2015-жылдын сентябрь айында Конституциялык сот биометрикалык каттоо жөнүндөгү мыйзамды конституциялык кылып токтоп чыгарды.

Жергиликтүү ӨЭУлар декабрь айындагы муниципалдык шайлоолорду, топ бюллетендерди таштоо жана тартип бузуу учурлары болгондугу тууралуу ММКларда билдирилип, техникалык көйгөйлөр жөнүндө маалымат кеңири таркаса да, “атаандаштык” мүнөздө болду деп табышты. Ошол эле топтор шайлоо менен бирге өткөрүлүп жаткан, Конституцияга түзөтүүлөрдү киргизүү боюнча референдумга шайлоочулардын катышуусун жакшыртуу үчүн административдик ресурстарды пайдалануу мүмкүнчүлүгү тууралуу тынсызданышаарын билдиришти.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Саясий партиялар жана саясий катышуу: 120 депутаттан турган Жогорку Кеңештин (парламенттин) мүчөлөрү “саясий тизмелердин” улуттук системасы аркылуу шайланышат. Шайлоодон кийин, партиялык жетекчилер көбүнчө, аялдардын кызыкчылыктарына каршы, тизмени ондоп чыгышат.

Аялдардын жана азчылыктардын катышуусу: Аялдардын саясатка катышуусу боюнча мыйзамдык чектөөлөр жок. Шайлоо кодекси партиялык тизмелерде аял жана эркек талапкерлер аралашып жана бир жыныстагы талапкерлердин 70 пайыздан ашпоосу керектигин талап кылат.

Мыйзам боюнча аялдар бийликтин ар кайсы бутактарында иштеп, мамлекеттик жана жергиликтүү бийлик органдарында иштеген кызматкерлердин кеминде 30 пайызын түзүшү керек. Алар ээлеши керек болгон кызматтардын деңгээли мыйзам тарабынан аныкталган эмес. Парламенттер аралык биримдиктин акыркы статистикалык маалыматына ылайык, учурда Жогорку Кеңештин депутаттарынын 23 пайызын аялдар түзөт. Калктын 35 пайызын түзгөн улуттук азчылыктар, парламентте 10 пайыз гана орунду ээлейт, алар мурдагыдай эле шайлоолордо да, дайындалуучу өкмөттүк кызматтарда да жетишерлик санда көрсөтүлгөн жок.

4-бөлүм. Коррупция жана өкмөттөгү айкындуулуктун жетишсиздиги

Мыйзам тарабынан коррупция үчүн соттолгон мамлекеттик кызматтагы адамдар үчүн кылмыштык жаза каралса да, өкмөт бул мыйзамды натыйжалуу колдонбой келет. 2016-жылга чейин өкмөттүк аткаминерлер коррупция менен алектенишээри жана алардын айрымдары коррупция үчүн жоопко тартылгандыгы жөнүндө көптөгөн маалымат түшкөн. Иликтөөдөн же соттук териштирүүдөн качуу максатында пара берүү, тартип сактоочу ишмердиктин бардык деңгээлдеринде олуттуу көйгөй жараткан. Тартип сактоо органдарынын кызматкерлери тарабынан, өзгөчө өлкөнүн түштүгүндө, жарандардан пара өндүрүп алуу каражаты катары негизсиз камакка алуу, кыйноо, опузалоо жана кылмыштык куугунтуктоо кеңири колдонулган (1-д. бөлүмүн кара).

Коррупция: коррупцияны иликтөөчү ыйгарым укуктуу жалгыз өкмөттүк орган болуп, УКМКнын коррупцияга каршы күрөшүү кызматы эсептелет. Ал көз карандысыз мамлекеттик орган эмес жана анын бюжети УКМКнын оперативдик бюджетинин чегинде калат. Бул кызматтын жарандык коом менен кызматташуусу чектелүү болгондугу аз сандагы гана иштердин сотко жетишине алып келди.

Август айына карата УКМК 194 коррупция боюнча кылмыш ишин изилдеп, алардын 13 пайызын соттун кароосуна жиберген. УКМКнын маалыматы боюнча, кылмыштык коррупциянын натыйжасында мамлекеттик бюджетке келтирилген зыян 1,1 млрд. сомду (16 млн. АКШ долларын) түзгөн. Келтирилген зыянын 57,8 пайызы кайра калыбына келтирилип, мамлекеттин казынасына кайтарылгандыгын УКМК билдирди.

2015-жылдын ноябрь айында алдамчылык үчүн камалган Данияр Нарымбаевди 30-майда бийлик абактан бошотту. Нарымбаев 2015-жылы камакка алынганга чейин Президенттик аппараттын жетекчиси болуп иштеген.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Башкы прокуратура менен УКМК 15- августта кызматтык абалын кыянаттык менен пайдалангандыгы жана пара алгандыгы үчүн Башкы прокуратуранын Коррупция менен күрөшүү боюнча башкармалыгынын мурунку кызматкери Анвар Мамытовду кармашты.

Каржылык маалыматты ачуу: Мыйзам бардык мамлекеттик кызматтагы адамдардын өз кирешелерин жана активдерин жарыя кылууларын талап кылат. Мамлекеттик кадр кызматы мындай маалыматтын элге жарыя кылынышына жооп берет. Талап кылынган маалыматты ачыкка чыгарбаган кызматтагы адамдар ээлеген кызматтарынан бошотулушу ыктымал, ошентсе да бул жаза дайыма эле колдонула бербейт.

Август айында Президент Соттордун статусу жөнүндөгү мыйзамга түзөтүүгө кол койду. Ал түзөтүү судьялар жана судьялыкка талапкерлер өз мүлктөрүн, кирешелерин жана чыгымдарын ачык жарыялашы керектиги жөнүндөгү талаптарды камтыйт. Бул соттук системада коррупцияга жол бербөө максатында жасалды.

Коомчулуктун маалыматка жетүү мүмкүнчүлүгү: Мыйзам мамлекеттин менчигинде турган маалыматтын элге жеткиликтүү болушун эске алат. Бардык мамлекеттик жана жергиликтүү административдик органдар коомчулук үчүн өздөрүнүн иштеши жөнүндө маалыматты жарыялоо максатында система түзүүгө милдеттүү. ӨЭУлар маалыматтын кеңири спектри бар экендигин белгилешти.

5-бөлүм. Адам укуктары бузулду деп божомолдонгон окуяларды эларалык жана өкмөттүк эмес териштирүүлөргө өкмөттүн мамилеси

Өлкөдө көп сандаган улуттук жана эл аралык укук коргоочу уюмдар активдүү иш алып барышты. Ошентсе да, өкмөттүн аракетин мезгил-мезгили менен алардын эркин иш алып баруусуна тоскоолдук жаратты. Май айындагы өзүнүн элге кайрылуусунда Президент эки көрүнүктүү укук коргоочунун чет өлкөлүк атайын кызматтардын колдоосу менен өкмөттү кулатуунун үстүндө иштеген топтун мүчөлөрү деп айтты. Июнда ал активисттер “ар намысына жана абройуна шек келтиргендиги” үчүн Президенттин келтирген зыянын калыбына келтирүүсүн жана эл алдында кечирим суроосун талап кылуу менен сотко арыз беришти. Июнь айында сот арызды четке кагып, ал эми сентябрь айында Бишкек шаардык соту активисттердин апелляциясын четке какты.

Бириккен Улуттар Уюму же башка эларалык органдар: Бириккен Улуттар Уюмунун жана башка уюмдардын өкүлдөрүнө, анын ичинде ЕККУ, ЭККК, Норвегия Хелсинки комитетине жана Эл аралык миграция уюмуна (ЭМУ) адам укуктарын бузуу учурларын териштирүү же көйгөйлөргө мониторинг жасоо максатында өлкөгө кирүүгө өкмөт уруксат берди. Өкмөт эларалык органдардын Азимжон Аскарлов менен жолугушууларын чектегени менен, калган учурларда жарандык коомдун активисттерине, абак жайларына жана кармалган адамдарга, ошондой эле мамлекеттик аткаминерлерге тоскоолдуксуз кирүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Адам укуктары боюнча Өкмөттүк органдар: Акыйкатчы жеке жарандардын жана ӨЭУлардын атынан адам укуктарын көз карандысыз коргоо ишин алып барды, ошондой эле ал соттун кароосуна жиберүү үчүн иштерди сунуштоо укугуна ээ. Биринчи жарым

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жылдыкта Акыйкатчыга кыйноо жөнүндө 37 арыз түштү. Коопсуздук органдарын курчаган жазасыздык атмосферасы жана алардын байкалып туруучу жарандардан көз карандысыз иштөө жөндөмү Акыйкатчыга берилген арыздардын санын жана типтерин чектеди. Акыйкатчы 2016-жылы алынган арыздардын толук саны жөнүндө статистикалык маалымат берген жок. Өкмөт Акыйкатчы институтун жана Кыйноонун алдын алуу боюнча улуттук борборду түздү. Укук коргоочулар жамааты Улуттук борбор менен кызматташты жана абактарга иш тартибинде жана жарыялабай барып турду.

Акыйкатчы адам укуктарынын бузулгандыгы жөнүндө арыздардын айрымдарын тандап, аларды тийиштүү органдарга териштирүү үчүн багытгаса да, ички да, эл аралык байкоочулар да анын ишинин натыйжалуулугунда күмөн бар экендигин белгилешти. 2015-жылдын июнь айында парламент Акыйкатчы Бактыбек Аманбаевди кызматтан бошотуу үчүн добуш берүү менен, Акыйкатчынын көз карандысыздыгын чектөөчү чараларды кабыл алды. Аманбаев муну саясатка байланышкан чечим деп атады. 2015-жылдын декабрь айында парламент Акыйкатчы катары коомдук телерадиокорпорациясынын мурунку башкы директору Кубат Оторбаевди тандады.

6-бөлүм. Басмырлоо, коомдук кордоо жана адам сатуу

Аялдар

Зордуктоо жана үй-бүлөдөгү зомбулук: Зордуктоо, анын ичинде жубайы тарабынан зордуктоо, мыйзамсыз деп эсептелет, бирок, мурдагы жылдардай эле, өкмөт бул мыйзамдын натыйжалуу аткарылышын камсыз кылган эмес, зордуктоого кабылгандыгы боюнча билдирүүлөрдүн статистикасы болсо төмөндөтүп көрсөтүлөт. Жыныстык зомбулук көрсөткөндүгү үчүн айыптуу деп табылгандарга жаза үч жылдан сегиз жылга чейин эркинен ажыратууну түзөт. Прокурорлор зордуктоо жөнүндөгү иштерди сотко чанда гана өткөрүшөт. Иштердин же соттолгондордун саны боюнча 2016-жылга статистика жок. Милиция жалпысынан жубайы тарабынан зордуктоону жазык кылмышы эмес, административдик кылмыш деп эсептейт.

Мыйзам конкреттүү түрдө үй-бүлөдөгү зомбулукка, жубайына зөөкүр мамиле жасоого, аялдарга жана кыздарга күч колдонууга тыюу салганы менен, бул маселе олуттуу көйгөй бойдон калып, ал тууралуу маалымат азайтылып көрсөтүлөт. Үй-бүлөдө зомбулук жасагандар айып төлөөдөн тартып, 15 жылга чейин эркинен ажыратууга чейин жазаланат. Акыркысы зомбулуктун курманы каза тапкан учурда колдонулат. 2015-жылы ХРУ үй-бүлөдөгү зомбулуктун ырайымсыз формаларын каттаган жана өкмөттүн териштирүү жүргүзгөнү, аман калгандарга колдоо менен коргоо көрсөткөнү жана күнөөлүүлөрдү куугунтуктаганы же жазалаганы жетишсиз деңгээлде болгондугун аныктаган. Акыркы жылдары сот тарабынан каралган, анча көп эмес сандагы катталган окуяларда, көптөгөн айыптоолор кылмыш деп эсептелбестен, административдик укук бузуу катары каралып, жеңил өкүм чыгарууга шарт түзүлгөн.

Аялдарга каршы көптөгөн кылмыштар психологиялык кысымдан, экономикалык көз карандылыктан, маданий салттардан, коомдун бөлүп салуусунан корккондуктан жана тартип сактоочу органдардын кызматкерлеринин арасындагы кош көнүлдүктөн улам катталган эмес. Зомбулук жөнүндө арызданган аялдардан күйөөлөрү өч алган учурлар

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жөнүндө да маалымат бар.

Жергиликтүү бир нече ӨЭУ үй-бүлөдөгү зомбулуктун курмандыктарына укуктук, медициналык жана психологиялык жардам көрсөтүү, кризистик кырдаалдар үчүн түз телефон байланышын ачуу, баш калкалоочу жайларды жана алдын алуучу программаларды уюштуруу түрүндө кызмат көрсөтүшкөн. Токмоктолгон аялдарга жардам көрсөткөн уюмдар коргоочу ордерлерди алуу үчүн укуктук процесстерди жакшыртууну да алга сүрөөндөшкөн. Өкмөт үй-бүлөдөгү зомбулуктун курмандыктары үчүн “Сезим” кризистик борборун имарат менен камсыздаган жана анын чыгымдарын төлөгөн. Бул кризистик борбордун маалыматына таянсак, 2016- жылы анын “түз байланышына” 1855 телефон чалуу түшкөн, алардын 91 пайызы аялдардан болгон.

Башка зыяндуу салттар: Мыйзам тарабынан тыюу салынганына карабастан, турмуш куруу үчүн мажбурлап аялдарды жана кыздарды ала качуу да эле болсо уланып келет. «Сезим» борбору өзүнүн кардарларынын болжол менен 50 пайызы юридикалык күчкө ээ болбогон, катталбаган нике менен жашаган аялдар экенин билдирген. Байкоочулар катталбаган диний никелердин айынан, эрте турмушка чыгуулардын, көп аялдуулуктун жана кыздарды ала качуунун саны өсүп жаткандыгын көрсөтүшөт. Бул мындай никелер жөнүндөгү маалыматтын жеткиликтүү болушуна да өз таасирин тийгизет.

Кыз ала качуунун айрым курмандыктары коргоочу ордерлерди алуу үчүн, жергиликтүү милицияга кайрылышкан, бирок бийлик анын аткарылышын жетишээрлик камсыз кыла алган эмес. 2012-жылы өкмөт кыз ала качуу үчүн жазаны 10 жылга эркинен ажыратууга чейин күчөтсө да, мындай кылмыш жасалгандыгы тууралуу билдирүүлөрдүн жана ал үчүн куугунтуктоонун саны көбөйбөгөнү жөнүндө ӨЭУлар маалымат берип келишет.

Жыныстык кордоо: Жергиликтүү “Шанс” ӨЭУсу берген маалымат боюнча, өзгөчө жеке сектордогу жумуш орундарында жана ЖОЖдордун студенттеринин арасында жыныстык кордоо кеңири жайылган, бирок алар жөнүндө билдирүүлөр сейрек түшкөн же алар мыйзам тарабынан анча иликтенген эмес. Мыйзам физикалык жыныстык зомбулукка тыюу салат, бирок сөз менен жыныстык кордоо жасалышы эске алынган эмес.

Репродуктивдүү укуктар: Мыйзам боюнча жубайлар жана ар бир адам балдарынын санын, төрөлүү убактысын жана ортосундагы аралыгын аныктоо, репродуктивдүү ден соолугун башкаруу; зомбулукка мажбурлоого жана басмырлоого кабылбастан бул боюнча маалымат жана каражаттарды алуу укуктарына ээ. Улуттук медициналык-санитардык эрежелер үй-бүлөнү пландаштыруу боюнча консультациялар жана кызматтар саламаттыкты сактоо жаатындагы адистердин кеңири чөйрөсү, анын ичинде акушерлер жана гинекологдор гана эмес, үй-бүлөлүк дарыгерлер, фельдшерлер жана акушер-медайымдар аркылуу жеткиликтүү болушун талап кылат. Алгачкы медициналык -санитардык жардамдын деңгээлинде бойго бүтүрбөөчү каражаттар үчүн кайрылган аялдарга, алардын төлөө жөндөмүнөн көз карандысыз, ал каражаттарды берүү талап кылынат.

Саламаттык сактоо чөйрөсүндөгү улуттук протоколдор аялдарга төрөттөн кийинки тейлөө жана үй-бүлөнү пландаштырууга байланышкан ыкмалар жана кызматтар боюнча консультация берүү сунушталуусун талап кылат. Өкмөт, курамына өспүрүмдөр, ички көчүрүлгөн адамдар, шаардык мигранттар, сойкулук менен алектенгендер жана калктын

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

өтө жакыр катмары кирген, аярлуу максаттуу топтордун муктаждыктарын канаттандыруу максатында атайын программаларды ишке ашырат. Ошентсе да репродуктивдүү саламаттык кызматына жетүү көптөгөн обочолонгон айылдарда мүмкүн болгон эмес. Алыскы айылдардын тургундары үчүн ал кызматтар сунушталган кезде да, жер шартынын татаалдыгы, жолдордун начарлыгы же унаанын жоктугунан улам ал кызматтар кол жеткис болгон.

Басмырлоо: Мыйзамда аялдар үчүн да, эркектер үчүн да бирдей укуктук статус жана укуктар каралган, бирок мыйзамдын жакшы аткарылбагандыгынан улам, аялдарды басмырлоо сакталып келет. Президенттин алдындагы Аялдар, үй-бүлө жана гендердик өнүгүү маселелери боюнча Улуттук Кеңеш аялдарга байланышкан маселелерге жооп берет.

Мурдагы жылдардай эле, аялдардын маселелери менен алектенген ӨЭУлардын маалыматында аялдардын эркектерге салыштырмалуу саламаттыгы начарлыгы, зомбулукка көбүрөөк чалдыгышы, үйдөн тышкары иштөө жана кирешелерин өз алдынча бөлүштүрүү мүмкүнчүлүгүнүн аздыгы билдирилет. БУУнун Аялдар үчүн өнүктүрүү фондунун жана улуттук ӨЭУлардын билдирүүлөрү боюнча, аялдар насыя алуу же ишкердик менен алектенүү жагынан басмырлоого туш болушпайт.

Массалык маалымат каражаттарында 25-ноябрдан 10-декабрга чейин аялдарга карата зомбулук менен күрөшүү боюнча өкмөт тарабынан жыл сайын болуучу кампания өткөрүлгөндүгү айтылган. ӨЭУлардын маалыматына таянсак, кампания аялдарга карата зомбулук менен күрөшүүчү топтордун аракеттерин координациялоого жана бүт өлкөгө бул маселе тууралуу билдиргенге жардам берген.

Балдар

Туулгандыгын каттоо: Мыйзамда өлкөдө төрөлгөн ар бир бала туулгандыгы жөнүндө күбөлүк алуу, жергиликтүү каттоо жана жарандык алуу укуктарына ээ болуусу керектиги каралганы менен, айрым балдардын жарандыгы жок (2.d.бөлүмүн кара). Башка өлкөгө көчүп кеткен жана анын жарандыгын алган – көпчүлүк учурларда Россиянын – мигрант ата-энелердин балдары кыргыз жарандыгын алуу үчүн ата-энесинин экөө тең мурда Кыргызстандын жараны болгондугун далилдөөлөрү керек экендигин БУУнун АУЖКБсы билдирди. Мындай балдар, ата-энелеринде тийиштүү документтер болбой калганда, жарандык алууда кыйынчылыктарга туш болушат.

Билим алуу: Мыйзамда балдардын алгачкы тогуз жыл аралыгында же жашы 14-15ке толгонго чейин милдеттүү түрдө жана бекер билим алуулары каралган. 17 жашка чейин орто билим алуу бекер жана жалпы болуп эсептелет. Өкмөт бардык окуучулар үчүн бекер базалык билим алууну камсыз кылган эмес, ал эми жашаган орду боюнча каттоо системасы социалдык кызматтарды, анын ичинде билим алууну, качкындардын, мигранттардын жана жарандыгы жок адамдардын балдарынын алуу мүмкүнчүлүгүн чектейт. Балдарын мамлекеттик мектепке жөнөткөн мындай ата-энелер оор жана мыйзамсыз административдик төлөмдөрдү жасоого аргасыз болушкан.

Балдарга ырайымсыз мамиле: Балдарга ырайымсыз мамиле жасоо, анын ичинде

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

токмоктоо, балдар эмгеги жана коммерциялык максатта балдарды жана кыздарды жыныстык эксплуатациялоо көйгөй бойдон калууда.

Эрте жана мажбурлап турмушка берүү: Жергиликтүү бийликтин макулдугу менен балдар 16 - 17 жашка толгондо мыйзамдык негизде никеге тура алышат, бирок бардык шарттарда 16 жашка чейин жарандык никеге турууга мыйзам тыюу салат. Кыз ала качуу мыйзамга каршы экенине карабастан уланып келет (6-бөлүмдү кара, Аялдар). Жашы жете элек кыздарды ала качуунун саны отчеттордо азайтылып берилген. Улуттук статистикалык комитет жашы 25тен 49 жашка чейинки турмушка чыккан аялдардын 15 пайызы 18 жашка чейин эле турмушка чыккандыктарын, анын ичинен 1 пайызы 15 жашка чейин никеге тургандыктарын божомолдоду. Үй-бүлөдөгү зомбулук жөнүндөгү 2015-жыл үчүн ХРУнун докладында кыз ала качуу же эрте жана мажбурлап турмушка берүүнүн башка формалары менен күрөшүү маселелерине өкмөттүн жетишээрлик деңгээлде көңүл бурбаганы көрсөтүлгөн. Ноябрь айында Президент жашы жете элек балдардын катышуусу менен диний никелердин кылмыш катары каралышы жөнүндө мыйзамга кол койду. Бул мыйзамды бузган адамдар, анын ичинде ата-энелер жана дин кызматкерлери, үч жылдан беш жылга чейин эркинен ажыратылышат.

Балдарды жыныстык эксплуатациялоо: Кылмыш кодекси балдарды сатууга, соодалоого, балдар сойкулугуна жана порнографиясына, ошондой эле балдарга каршы жыныстык мүнөздөгү башка кылмыштарга тыюу салат. Эгер жапа чеккен адам бала болсо, адамдарды сатуу жана сойкулукка мажбурлоо үчүн мыйзамда 15 жылга чейин эркинен ажыратуу түрүндө кылмыш жоопкерчилиги каралган. Мыйзамда зомбулук, күч колдонуу менен опузалоо, коркутуу, мүлкүн жок кылуу же ага зыян келтирүү жана алдамчылык жолдору менен кимдир бирөөнү сойкулукка тартуу да кылмыш катары каралат. Прокурорлор балдар сойкулукка тартылган учурларда зомбулуктун, мажбурлоонун же алдамчылыктын элементтерин далилдөөгө милдеттүү.

Кылмыш кодекси балдар порнографиясын жайылтууга жана жайылтуу максатында аларды сактоого тыюу салат. Балдар порнографиясына мыйзам конкреттүү аныктама бербейт, ал эми Кылмыш кодексинде компьютерди колдонуу, интернет аркылуу же жөн эле балдар порнографиясын сактоо менен балдар порнографиясын колдонуунун жеткиликтүүлүгү кылмыш катары толук каралбайт.

2013-жылы балдарды сатуу, балдар сойкулугу жана балдар порнографиясы маселелери боюнча БУУнун атайын баяндамачысы жана БУУнун Балдар фонду Бишкекте 18 жашка чейинки балдардын сойкулукка тартылгандыгын аныкташкан. Анын так эсеби белгилүү болбосо да, милиция балдар сойкулугуна көбүнчө билим алуу үчүн Бишкекке чет-жакалардан келген кыздар тартылышарын билдирди. Борборго келгенден кийин акча көйгөйүнөн улам алар жыныстык соодага аралашышат. Мындан сырткары, балдар сойкулугу маселеси боюнча Бишкектеги тегерек столдун катышуучулары мажбурлап иштетүү жана коммерциялык жыныстык эксплуатация үчүн кыздарды соодалоо маселелерин талкуулашты. Коммерциялык жыныстык эксплуатация аныкталган өлкөлөрдүн катарында Бириккен Араб Эмираттары, Казакстан, Кытай, Түштүк Корея, Греция, Түркия, Кипр, Тайланд, Сирия жана Германия сыяктуу өлкөлөр турат. Адамдарды соодалоодо тартип сактоо органдарынын кызматкерлеринин катышуусун божомолдогон билдирүүлөр да кездешкен. Аныкталгандай, жыныстык сооданын курмандыктары болгон

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

балдарды милиция кызматкерлери опузалашкан, кыйнашкан жана зордукташкан. Өкмөт мындай билдирүүлөрдү териштирүүгө алган эмес, ошондой эле адамдарды соодалоого байланышкан кылмыштарга катышкандыгы үчүн мамлекеттик кызматкерлерди куугунтуктап же күнөө койгон эмес.

Мыйзамда жыныстык катнашка макулдукту талап кылган дайындуу жаш курагы көрсөтүлгөн эмес. Кылмыш кодексине ылайык, 18 жана андан жогору жаштагы адамдарга 16га жашы толо элек адамдар менен жыныстык катнашка барууга тыюу салынат.

Үйүн таштап кеткен балдар: Мурдагы жылдардай эле, ата-энелеринин каражаттарынын жетпегендигинен улам үйүнөн чыгып кеткен балдар жөнүндө көптөгөн билдирүүлөр түшкөн, ал балдардын басымдуу бөлүгү мекемелерде, асыраган үй-бүлөлөрдө же көчөдө жашашкан. Көчө балдарынын болжол менен 80 пайызы ички мигранттардын үй-бүлөлөрүнөн чыгышкан. Көчө балдары билим алуу жана медициналык кызматтарды алууда кыйынчылыктарга туш болушкан. Милиция көчө балдарын кармап, дареги белгилүү болсо, үйлөрүнө, болбосо, реабилитациялык борборлорго же балдар үйлөрүнө жөнөтүшкөн. Ички иштер министрлигинин көзөмөлүндө турган Бишкектеги кароосуз балдарды реабилитациялоо Борбору жетиштүү сандагы тамак-ашка, кийим кечеге, дары-дармекке ээ болбой, начар абалда кала берген.

Мекемелердеги балдар: Мамлекеттик интернат тибиндеги мекемелер жана асыраган үй-бүлөлөр жетиштүү ресурстардын жоктугунан улам балдарга зарыл болгон шарттарды түзүп бере алышкан эмес, чоңоюп калган балдарды, психикалык саламаттыгында көйгөйлөр болбосо да, психиатриялык мекемелерге жайгаштырган учурлар да кездешкен.

Балдарды чет мамлекеттерге жиберүү үчүн уурдоо: «Балдарды чет мамлекеттерге жиберүү үчүн уурдоонун жарандык аспектилери жөнүндөгү» Гаага конвенциясына өлкө 1980-жылы кошулган. (Балдарды чет мамлекеттерге жиберүү үчүн уурдоо жөнүндөгү АКШнын Мамлекеттик департаментинин жылдык отчетун кара travel.state.gov/content/childabduction/en/legal/compliance.html).

Антисемитизм

«Открытая позиция» ӨЭУсунун маалыматы боюнча өлкөнүн еврей калкы болжол менен 500-700 адамды түзгөн. Антисемиттик комментарийлер жөнүндө билдирүүлөр негизги маалымат каражаттарында берилген эмес.

Адамдарды сатуу

Адамдарды сатуу жөнүндөгү АКШнын Мамлекеттик департаментинин отчетун карагыла www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/ .

Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар

Мыйзам физикалык, сенсордук, интеллектуалдык жана акыл-эс жетишсиздиктери бар адамдарды басмырлоого тыюу салат, бирок мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар жумушка орношууда, билим алууда, транспортто, медициналык тейлөөдө, сот системасында жана

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

башка мамлекеттик кызматтарды алууда басмырлоого учурашат. Мыйзам майыптарга имараттарга кирүү, коомдук транспортко жана унааларды токтотуучу жайларды колдонуу мүмкүнчүлүгүнүн камсыздалышын жана ошондой эле угуу же көрүү мүмкүнчүлүктөрү чектелгендерди массалык маалымат каражаттары менен камсыздоо үчүн субсидияларды, үй куруу үчүн акысыз жер аянттары менен камсыз кылууну талап кылат. Өкмөт негизинен бул мыйзамдын толугу менен аткарылышын камсыздаган жок. Андан сырткары, майыптар терс коомдук мамиленин айынан жана жалпы калк ичинде жумушсуздук жогору болгондуктан жумуш табууда кыйналышат.

Мамлекеттик каражаттардын тартыштыгы майыптарга жетиштүү билим алууга тоскоол болгон. Майып балдардын ата-энелеринин ассоциациясы майып балдар билим алууга укуктуу болгону менен, мектептер көп учурларда балдарды кабыл алуудан баш тартышкандыгын билдирди. Өкмөт акыл-эс жана физикалык жетишсиздиктери бар балдарды китептер жана окуу куралдары менен камсыз кылуу программаларын каржылаган.

Өткөн жылдардагыдай эле, негизинен каржылоонун жетишпегендиги үчүн психиатриялык ооруканалардагы шарттар дагы деле канааттандырылгыч эмес. Өкмөт алардын тамак-аш, суу, кийим кече, жылытуу, медициналык кызматтар сыяктуу негизги керектөөлөрүн камсыз кылган эмес, ооруканаларда болсо көп учурда орун жетишпейт.

Бийлик органдары көбүнчө психиатриялык оорулуу балдарды башка балдар менен интеграциялабай, психиатриялык ооруканаларга жиберилет. Кээ бир адамдар мындай ооруканаларга эркине каршы жайгаштырылган, алардын арасында бойго жетип калгандыгы үчүн балдар үйлөрүндө кала албаган, психикалык оорулары жок адамдар да болгон. Жаштардын укук коргоо тобу физикалык жана акыл-эс жетишсиздиктери бар балдардын укуктарынын корголушуна байкоо жүргүзүшкөн. Топ буга чейин мекемелердин кызматкерлери балдардын укуктарын одоно бузушкан, жаш дарылануучуларга жетиштүү тамак бербей, физикалык күч колдонушкан деген билдирүү жасаган.

Башкы прокуратура психикалык жетишсиздиктери бар дарылануучулардын жана майыптардын укуктарынын корголушуна жооп берет. Жергиликтүү ӨЭУлардын юристтеринин айтымы боюнча, Башкы прокуратуранын кызматкерлеринин андай укуктарды коргоо боюнча эч кандай даярдыгы жок болгон, ал укуктар тууралуу аз билишкен жана майыптарга натыйжалуу жардам көрсөтө алышкан эмес. Көпчүлүк судьялардын мындай балдарды психиатриялык ооруканаларга жиберүү туура же туура эмес экендигин аныктоо үчүн тажрыйбасы жана даярдыгы жетишпейт, бийлик болсо кээ бир адамдарды, алардын каалоосуна каршы, ооруканаларга жайгаштырган.

Бир нече активист жумуш берүүчүлөрдү майыптарды жумуш орду менен камсыз кылуу үчүн атайын квоталарды берүүгө (болжол менен жумуш орундардын 5%) милдеттендирген 2008- жылкы мыйзамды бийлик аткарбайт деп билдиришкен.

Улуттук, расалык жана этникалык азчылыктар

Ош областынын калкынын дээрлик жарымын түзгөн этникалык өзбектер жана ал областта жашаган кыргыздар арасындагы чыңалуу азыркы учурда мамлекеттин түштүгүндө чоң

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

көйгөй болуп келет. Этникалык өзбектерди ишкердикте жана бийлик структураларында басмырлоо, аларды куугунтуктоо жана негизсиз камакка алуу бул чыңалууну көрсөтөт. Этникалык өзбектер жолдорду куруу боюнча чоң долбоорлор жана жумуштар коомдук консультациясыз жүргүзүлгөндүгүн, алар жашаган жерде кыйынчылыктарды пайда кылгандыгын, үйлөрүн талкалагандыгын билдиришкен.

Кыргыз Республикасында улуттук биримдикти жана улуттар аралык мамилени жакшыртуу концепциясы дагы деле өлкөнүн түштүгүндө кыргыздарды жана этникалык өзбектерди элдештирүүгө багытталган негизги документ болуп келет. Бул Концепциянын максаты – бирдиктүү мамлекеттик тил катары кыргыз тилин колдонууну жайылтуу, көп тилдүүлүктү колдоо жана азчылыктардын укуктарын урматтоого тарбиялоо. Жылдын аягына карата Концепция толугу менен ишке ашырыла элек болгон.

Жыныстык ориентация жана гендердик сыпаты себеп болгон зомбулук, басмырлоо актылары жана башка мыйзам бузуулар

Жыныстык ориентациясы жана гендердик сыпаты жалпыга белгилүү болгон ЛГБТИ өкүлдөрү физикалык жана оозеки мазактоолорго учураган, жумушун жоготуу, милиция жана башка органдардын көңүлүнүн бурулушуна учуроо тобокелдиктери астында жашашкан. Түрмө кызматкерлери жана эркинен ажыратылгандар көптөгөн учурларда камактагы гейлерди ачык кордошкон. Кээ бир ЛГБТИ өкүлдөрү алардын жыныстык ориентациясы же гендердик сыпаты жөнүндө билгенде, үй-бүлөлөрү үйүнөн кууп чыккандыгын билдиришкен. Лесбиян жана бисексуалдуу аялдарды мажбурлап күйөөгө берүү учурлары да болгон. «Лабрис» коомдук фонду гомосексуалдуулугун айыктыруу үчүн лесбиян аялдарды “ондоп түзөөчү зордуктоо” учурлары жөнүндө айтып кетти. «Лабрис», «Кыргыз Индиго» жана «Грейс» - ЛГБТИни колдогон ӨЭУлар - ЛГБТИ мүчөлөрүнө болгон көптөгөн зордук зомбулук актылары тууралуу билдирүү жасашкан. Октябрь айында Оштогу ЛГБТИге жардам көрсөтүү бөлүмүнө бир нече эркек кол салган, алар ичинде өрттөнүүчү кошулма бар бөтөлкөнү терезеге ыргытышкан. Кол салуудан эч ким жабыркаган эмес, бирок бөлүмдүн ичи бүлгүнгө учураган. ӨЭУ өкүлдөрү милиция кызматкерлери көңүлүн кылмышкерлерди издөөгө эмес, бөлүмдүн иш аракеттерине бурушкандыгын билдиришти.

ЛГБТИ коомчулугунун өкүлдөрү гейлерге жана лесбияндарга социалдык тармактар аркылуу басым көрсөтүп “кууп чыгуу” аракеттери көбөйгөндүгүн айтып кетишти. Жаз айында трансгендер аялды үч эркек тегеректеп, шылдыңдап, күч колдонуп, акча талап кылышкан, мунун баарын алардын бирөөсү камерага тарткан. ӨЭУнун жардамы менен ал эркектерге каршы арыз жазган, бирок алардан опузалар түшкөндүктөн арызын кайра алууга аргасыз болгон. Иш соттон сырткары жөнгө салынганда, видео тасма социалдык тармактарга жүктөлгөн.

2014-жылы ХРУ 40 ЛГБТИ өкүлүнүн берген маалыматына негизделген отчетту жарыяган, бул отчетто акча талап кылуулар, токмоктоолор жана жыныстык зомбулуктар тууралуу айтылган. Докладда гомосексуалисттер барган парктарды жана барларды кайгуулдаган милиция кызматкерлери эгер пара беришпесе аларга күч колдонуу, камакка алуу жана гомосексуалдуулугу тууралуу үй-бүлөлөрүнө айтып берүү менен опузалаганы майда чүйдөсүнө чейин сүрөттөлөт. ЛГБТИ коомчулугунун өкүлдөрү мындай учурлар 2016-

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жылы да кайталанган деп билдиришет. Түштүктөгү ӨЭУлардын лидерлери мындан да чон коркунуч тууралуу айтып беришти.

ВИЧ/СПИД менен жашагандарды коомдук стигматизациялоо

Мыйзам ВИЧ/СПИД менен жашагандарды басмырлоо жана стигматизациядан коргогону менен, 2012-жылы жүргүзүлгөн улуттук демографиялык жана медициналык изилдөө көпчүлүк ВИЧ менен жашагандар басмырлоого учурагандыгын көрсөттү.

7-бөлүм. Эмгекчилердин укуктары

а. Биримдик түзүү жана коллективдүү сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү эркиндиги

Мыйзам эмгекчилерге профсоюз түзүүгө жана ага кирүүгө укук берет. Мыйзам профсоюздарга иштерин кийлигишүүсүз алып барууга, коллективдүү сүйлөшүүлөрдү уюштурууга жана жүргүзүүгө уруксат берет. Эмгекчилер иш таштоого чыгууга укуктуу, бирок расмий уруксат алуунун керек болушу иш таштоого чыгууну татаалдатат. Мамлекеттик кызмат жөнүндө мыйзам, медицина кызматкерлери жана мугалимдерден сырткары, бардык мамлекеттик кызматкерлерге иш таштоого чыгууга тыюу салат. Мыйзам иш таштоого чыккандарга каршы чара көрүүгө тыюу салбайт.

Билдирүүлөр боюнча, көптөгөн профсоюздар, жумушчулардын гана эмес, мамлекеттин кызыкчылыктарын да коргогон квази-расмий мекеме катары иштешкен. Профсоюздар Федерациясы (ПФ) Кыргызстандагы жалгыз «чатыр» профсоюз болуп саналат. Профсоюздар ПФга кирүүгө милдеттүү эмес, ПФга байланышы жок бир нече чакан профсоюз бар.

Өкмөт бул укуктардын сакталышын натыйжалуу камсыз кылган. Эмгекчилер профсоюздарды уюштуруу жана аларга мүчө болуу укугун, профсоюздар коллективдүү сүйлөшүүлөрдү уюштуруу жана жүргүзүү укугун колдонушкан. Профсоюз лидерлери өкмөт менен кызматташышкан, эл аралык байкоочулар профсоюздар жумушчулардын укуктарын жакшы коргошкон эмес деп эсептешкен. Өткөн жылдары кээ бир профсоюз лидерлери себепсиз кызматтан бошотулушкан жана өз алдынча компаниялык профсоюздар уюштурулган деп билдирилген.

б. Зордоп иштетүүгө жана милдеттүү эмгекке тыюу салуу

Мыйзам зордоп иштетүүнүн жана милдеттүү эмгектин бардык түрлөрүнө тыюу салат. Мыйзам жыныстык же эмгектик эксплуатациялоо максатында күч колдонууга, алдоого же мажбурлоого жол бербейт жана бул кылмыш үчүн 5 жылдан 20 жылга чейин эркинен ажыратуу менен жазалайт. Эмгек кодекси жана Балдар кодекси да зордоп иштетүүгө тыюу салат. Өкмөт бул мыйзамдын аткарылышын толук камсыздаган жок, зордоп иштетүүдөн жабыр тарткандарды издеп табуунун абалы дагы деле тынчсыздануу жаратат.

Эмгек министрлиги потенциалдуу мигранттарга маалымат берүү жана адамдарды сатуудан жабыр тарткандарга жардам көрсөтүү үчүн ЭМУну акысыз телефон линиясы менен камсыздады. ЭМУ берген маалымат боюнча сентябрь айына чейин бул линияга 2500 адам кайрылган.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Зордоп иштетүү учурлары, анын ичинде балдарды иштетүү да орун алган.(7-бөлүм.с.).

АКШнын Мамлекеттик департаментинин адамдарды сатуу боюнча докладын бул сайттан таба аласыз www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

в. Балдарды эмгегин колдонууга тыюу салуу жана жумушка орношуу үчүн минималдуу курак

Мыйзам жумушка орношуу үчүн минималдуу курак деп 16 жашты аныктаган, эмгек келишимине кол коюуну талап кылбаган, гезит сатуу сыяктуу, “жеңил” деп эсептелген жумуштарда 14-жаштан улуу балдар иштей алышат. Мыйзам 18 жашка жетпеген балдарды түнкү убакта, металлургия, мунайзат, газ, тамак аш, машина куруу өнөр жайларында, оюн-зоок мекемелеринде, кен өндүрүүдө иштетүүгө тыюу салат. 14-15 жаштагы балдар күнүнө беш саатка чейин, 16-18 жаштагы балдар 7 саатка чейин эмгектене алышат. Бул мыйзам майып балдарга да таралат. Мыйзамды бузуу, кылмыштын оордугуна жараша, айыппул же 10 жылга чейин эркинен ажыратуу менен жазаланат. Бул мыйзамдардын сакталышын жана сот куугунтуктоосун камсыздоонун начарлыгы абалды оңдоого мурдагыдай эле тоскоолдук жаратат.

Балдардын эмгегин колдонуунун эң начар формаларын жоюу аракеттериндеги кээ бир ийгиликтерге карабастан, балдардын эмгегин колдонуу дагы деле чоң көйгөй болуп келет. Акыркы билдирүүлөргө жараша, балдар дагы деле айыл чарбасында пахта өстүрүп, базарларда буюмдарды сатып же ташып жүрүшөт.

Башкы прокуратура жана Мамлекеттик эмгек инспекциясы иш берүүчүлөр тарабынан Эмгек кодексинин сакталышына жоопкерчиликтүү. Балдардын эмгегине жүргүзүлгөн инспекторлордун текшерүүлөрү сейрек жана натыйжалуу эмес болушкан. Көпчүлүк балдар өзүлөрүн жана үй-бүлөлөрүн багуу үчүн иштешкендиктен, алардын жумушу Эмгек кодексине туура келишин же келбешин аныктоо өкмөт үчүн татаал болгон.

Эмгек министрлигинин балдардын эмгегинин эң начар формалары боюнча тыянактарын бул сайттан таба алсыз: www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/.

г. Эмгек жана жумуштун түрү боюнча басмырлоо

Мыйзам эмгек жана жумуштун түрү боюнча жыныска, расага, улутка, тилге, мүлк абалына, расмий статусуна, динге, жашка, жашаган жерине, саясий көз караштарга, коомдук уюмдарга мүчө болгондугуна жана башка кесиптик жөндөмгө байланышы жок шарттарына карап басмырлоого тыюу салат. Өкмөт колдонулуучу мыйзамдардын натыйжалуу аткарылышын камсыз кылган жок, күнөөлүү деп аныкталган адамдарды жазалоо болсо, мындан ары мыйзамдын бузулушунун кайталанбашы үчүн жетиштүү эмес болгон. Кыргызстандын түштүгүндө жашаган этникалык өзбектер, ошондой эле лицензия берүүдөгү басмырлоо жана жергиликтүү бийлик органдарында каттоонун кыйындыгы аларга кичи ишкердикти ачууну өтө татаал кылганын айтышты.

Аялдардын орточо айлык акысы эркектердикине салыштырмалуу бир топ төмөн болгон.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Начарлап жаткан экономикалык шарттарда өтө алсыз болуп калган пенсионерлердин көпчүлүгүн аялдар түзөт. Айыл жерлериндеги аялдарга болгон салттуу мамиле, аларды аял жана эне ролдору менен гана чектеген жана билим алуу мүмкүнчүлүгүн азайткан. ЛГБТИ коомчулугунун мүчөлөрү жыныстык ориентациясы тууралуу ачык айтышканда иштеген жерлеринде басмырлоого учурагандыгы тууралуу айтып беришкен. Майыптар жумушка орношууда жана жумуш ордуна жетүүдө басмырланышкан.

д. Канааттандыраарлык эмгек шарттары

Расмий улуттук минималдуу айлык акы 1060 сомду түздү. Жумуш берүүчүлөр көбүнчө мындан жогорураак айлык төлөшкөн. Минималдуу айлык акы жөнүндөгү мыйзам боюнча, ал бара-бара жашоого сарпталган каражатка жеткенге чейин жогорулашы керек. Улуттук статистикалык комитет орточо айлык акы 13 190 сомду (191 АКШ долларын) түзгөндүгүн билдирди.

Стандарттуу жумуш аптасы көбүнчө 5 күндөн туруп, 40 саатты түзөт. Мамлекеттик мекемелерде жума ичинде милдетүү түрдө 24 сааттык эс алуу эске алынган. Эмгек кодексине жараша, күнүнө 4 сааттан же жумасына 20 сааттан көп мөөнөттөн ашыкча иштесе болбойт, жумушчулар компенсациялоочу эс алууга чыгышы керек же сааттык айлыктын 150-200% өлчөмүндө кошумча маяна алышы керек.

Бул эрежелер жалпысынан күчтүү профсоюздары бар чоң уюмдарда сакталган. Мыйзам кичи жана формалдуу эмес фирмалардын кызматкерлерине да тиешелүү, бирок көбүнчө алардын профсоюздардук өкүлчүлүктөрү жок.

Улуттук статистикалык комитет формалдуу эмес экономикалык ишмердикке жалпысынан кызматкерлерин жумуш орундары жана айлык акылары менен камсыз кылуу үчүн буюмдарды чыгарган жана кызматтарды көрсөткөн тиричилик бирдиги деп аныктама берген. Өкмөттүн эсептөөлөрү боюнча, калктын 24% гана экономиканын формалдуу секторунда, калгандары формалдуу эмес экономикада эмгектенген.

Завод жана фабрикалардагы коопсуздукту сактоо жана ден соолукту коргоо канааттандыраарлык эмес болгон. Мыйзам эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасын сактоо нормаларын койгон, бирок өкмөт негизинен бул нормаларды сактаган эмес. Бул мыйзамды бузуу үчүн жазалоо 500 сомдон 5000 сомго чейин (7.20 доллардан 72 долларга чейин) айып салуудан 10 жылга чейин эркинен ажыратууга чейин камтыйт. Мыйзам эмгекчилерге жумушун жоготпой, коркунуч туудурган жумуш ордунан кетүү мүмкүнчүлүгүн бербейт. Мамлекеттик эмгек инспекциясы эмгекчилерди коргоого жана бардык эмгек маселелери боюнча текшерүү жүргүзүүгө жоопкерчиликтүү. Мамлекеттик инспекциянын билдирүүсү боюнча, анда 27 адам иштейт, бирок алардын мүмкүнчүлүктөрү чектелген, коопсуздук нормаларын сактоо ар кайсы жерде ар кандай болгон. Мыйзам формалдуу эмес экономика үчүн да эмгекти коргоо стандарттарын жана коопсуздук техникаларын эске албайт.

Лицензия берүүнүн мамлекеттик эрежелери чет өлкөдө иштөө үчүн жумушчуларды жалдаган компанияларга катуу талап койгон. Мындай компанияларга лицензияны Эмгек, миграция жана жаштар министрлиги берет. Өкмөт лицензиясы бар жана текшерилген фирмалардын тизмесин утуру жарыялап турат. Чет өлкөдө иштөө үчүн жумушчуларды

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

жалдаган компаниялар жумуш берүүчүлөрдүн жалдоо шарттарын аткаруусун жана келишим чет өлкөдө түзүлгөн учурда эмгек мигранттарынын эмгек шарттарын көзөмөлдөө үчүн жоопкер. Чет өлкөдө иштөө үчүн жумушчуларды жалдаган компаниялар ошондой эле жумушчуларга Кыргызстандан кете электе эмгек келишимин берүүнү камсыздашы керек.

Өкмөт миграция процесстерин жөнгө салуу программасын кабыл алып, чет өлкөдө эмгектенген Кыргызстандык эмгек мигранттарынын укуктарын коргоо максатында Орусиянын, Түштүк Кореянын, Казакстандын өкмөттөрү менен кызматташып, эмгек миграциясын тартипке салуу үчүн чараларды көргөн.